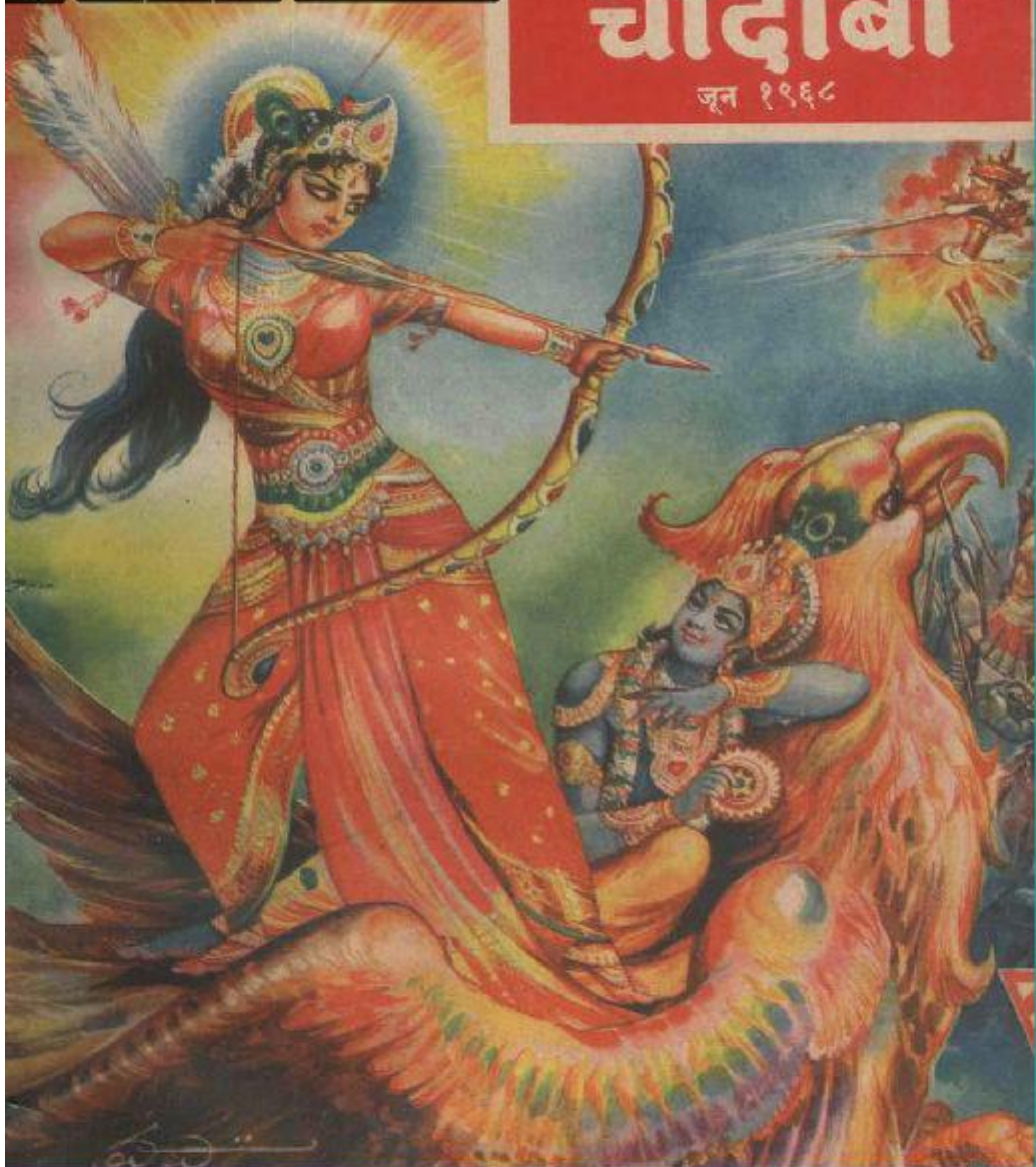

चांदोबा
जून १९६८

सैन्यांनी मिळून त्यांना रोहिलखंडाबाहेर पिटाळले. परंतु रोहिल्यांनी वचन दिल्या-प्रमाणे ४० लाख रुपये दिले नाहीत. हे मिश काढून शुजाउद्दौलाने इंग्रजांच्या मदतीने रोहिलखंडावर स्वारी करून १७७४ मध्ये तो प्रदेश जिंकून आपल्या राज्याला जोडला.

यासंबंधी वॉरन हेस्टिंग्स याने चेतसिंग विषयी जे निर्णय घेतले त्याची ब्रिटीश पार्लमेंटांत पुष्कळ निंदा झाली. वाराणसीचा राजा चेतसिंग हा अवधच्या नबाबाचा एक मांडलिक होता. त्याने १७७५ च्या जुलै महिन्यांत कंपनीशी एक गुप्त संधी केली होती. त्या संधी प्रमाणे त्याने कंपनीचे आधिपत्य स्वीकारून कंपनीला साडे बावीस लाख रुपये देण्याचे कबूल केले होते. १७७८ मध्ये इंग्रज व फ्रेंच यांचे युद्ध सुरू झाले तेव्हां हेस्टिंग्सने चेतसिंगाकडे ५ लाख रुपये जास्त मागितले. त्याने कोणत्याही प्रकारचा विरोध केला नाही व ती रक्कम दिली. हेस्टिंग्स पुन्हा पुन्हा धन मागत गेला व चेतसिंग देत गेला. पुढे हेस्टिंग्सने मागितल्याप्रमाणे तो घोडे-स्वारांचे सैन्य पाठवू शकला नाही. या क्षुल्लक कारणावरून त्याला अपराधी ठरवून हेस्टिंग्स स्वतः वाराणसीवर चालून गेला व त्याने चेतसिंगाला कैद केले. चेतसिंगाचे शिपाई खवळले व त्यांनीं हेस्टिंग्सच्या तिघां सेनापतींचा व अनेक सैनिकांचा वध केला. असे काही झाले असेल हे चेतसिंगाला माहीत देखील नव्हते. त्याचा काही दोष नसूनही तो इंग्रजांच्या भीतीने ग्वाल्हेरला पळून गेला.

दरवर्षी ४० लाख रुपये ब्रिटीश कंपनीला देण्याची कबुली करून घेऊन इंग्रजांनी चेतसिंगाच्या जागी त्याच्या पुतण्याला नेमले.

दुष्टाचे औदार्य

फार पूर्वी एक राजा होता. त्याला एकच एक मुलगा होता. राजकुमाराबरोबर एक वाण्याचा मुलगा व एक राजपुरोहिताचा मुलगा एकाच गुरुगृही विद्याभ्यास करीत होते. तिघांचे लक्ष विद्याभ्यासाकडे नव्हते.

एकदा राजा युवराजाला बोलवून फार रागावला. ही गोष्ट त्याने आपल्या दोघां सवंगड्यांना सांगितली.

"काय करावे, कळत नाही, माझे वडील देखील आज रागावले मला." अशी दोघांनी आपापल्या वडिलां विषयी तक्रार सांगितली.

"आतां मला नाही राहायचं या गावी. बाबांच्या दररोज शिव्या खाण्या पेक्षा मोकळेपणाने परगावी कोठे रहावे असे मी ठरविले आहे." युवराज म्हणाला.

"तूं निघालास तर आम्ही सुद्धा येऊ तुझ्याबरोबर." राजकुमाराचे दोघे मित्र म्हणाले.

तिघांनी देशभर भ्रमण करावयाचे ठरविले.

"देशभर भ्रमण करायचे म्हणजे पैसे पाहिजेत. नाहीतर उपाशी मरावे लागेल." वाण्याचा मुलगा म्हणाला.

"पैसे किती न्यायचे बरोबर? हिरे माणके बरोबर घेऊन जाऊ या. मी तिघांसाठी एकेक हिरा घेऊन येतो." राजकुमार म्हणाला. त्याप्रमाणे तो तीन हिरे घेऊन ठरल्या जागी आपल्या मित्रांना भेटला. तिघे प्रवासाला निघाले.

फिरत फिरत ते तिघे एका रानात आले. "येथे चोर व डाकू असतील नाहीं.

श्री. काशीनाथ महादेव सोनार

ते आपल्या जवळचे हिरे घेऊन जातील." वाण्याचा मुलगा म्हणाला.

"प्रत्येकाने एकेक हिरा गिळून टाकावा. मग हे जंगल पार होईपर्यंत आपल्याला कोणाचीच भीती वाटण्याचे कारण नाही." पुरोहिताचा मुलगा म्हणाला.

त्याप्रमाणे तिघांनी तीन हिरे गिळून टाकले.

एका चोराने तिघांचे बोलणे झाडाआडून ऐकले होते. त्यांच्या जवळचे हिरे काही तरी युक्ती काढून बळकावले पाहिजेत हे त्याने मनाशी ठरविले. ते तिघे पुढे निघाल्यावर चोर दुसऱ्या वाटेने पुढे गेला व त्यांच्यासमोर येऊन उभा राहून म्हणाला– "दादा! मी गरीब भिकारी आहे. तुम्ही श्रीमंत सावकार दिसता. तुमची होईल ती सेवा करीन. तुम्ही खाल ती मीठभाकर खाऊन पडून राहीन."

तिघे वयाने लहान होते. जंगलाची वाट. अर्थातच त्यांना भीती वाटत होती. त्यांनी विचार केला एक धडधाकट मनुष्य दिसतो आहे. असा मनुष्य नोकर म्हणून बरोबर असला तर वेळ प्रसंगी उपयोग होईल. म्हणून त्यांनी त्या चोराला बरोबर चलायला सांगितले,

त्या दिवशी संध्या काळी ते एका रानटी लोकांच्या वस्ती जवळ येऊन पोचले. वाट भिल्लांच्या सरदाराच्या झोपडीजवळून जात होती. त्या झोपडीबाहेर एका खांबाला बांधलेल्या पिंजऱ्यात एक राक्षसी पोपट होता. त्या चौघांना त्या वाटेने येत असलेले पाहून पोपट बोलू लागला. तो बोलू लागला याचा अर्थ चौघाजवळ पैसे आहेत असे होते. त्या शिवाय तो कधी बोललाच नसता. म्हणून पोपटाचे बोलणे ऐकून भिल्लाचा सरदार झोपडी बाहेर आला व त्या चौघांना दरडावून म्हणाला–"उभे रहा, एक पाऊल देखील पुढे टाकलेत तर पहा. तुमच्याजवळ जे काही धन किंवा मूल्यवान वस्तू असेल ती मुकाट्याने माझ्यासमोर ठेवून पुढे चालू लागा. नाही तर माझ्याशी गाठ आहे, लक्षात ठेवा."

त्या तिघांबरोबर जाणारा चोर म्हणाला– "बाबारे आमच्याजवळ काही एक नाही. पाहिजे तर आमची झडती घेऊन पहा."

त्या भिल्ल सरदाराने त्या तिघांची लक्षपूर्वक झडती घेतली. त्या तिघांजवळ त्याला काही मिळाले नाही. मग पोपट कां बोलला त्याला कळेना. म्हणाला "बरे तर तुम्ही जा."

ते चालू लागल्यावर पोपट आणखी जोरजोराने ओरडू लागला, जणुकाही त्याचा पिंजराच कोणी उचलून घेऊन चालला आहे. आता मात्र भिल्ल सरदाराला वाटू लागले की खात्रीने या तिघांकडे काही तरी असलेच पाहिजे. त्यांनी ते लपवून ठेवले आहे. असा विचार करून भिल्लाने आपल्या नोकरांना बोलावून त्या चौघांना झोपडीत कैद करून ठेवायला सांगितले व म्हणाला– "रात्री घरी परत आल्यावर मी येतो यांच्या समाचाराला."

भिल्लांनी त्या चौघाना एका गोलाकार झोपडीत कोंडून ठेवले. त्या झोपडीला एकच दार होते. ते त्यांनी बाहेरून बंद केले.

दरवाज्या बाहेर भिल्ल भाले घेऊन पाहारा देत होते. मध्यरात्रीच्या सुमारास भिल्ल सरदार परत आला. त्याने झोपडीचे दार उघडले व कैद्यांना म्हणाला–"तुम्ही पैसे किंवा काही मूल्यवान वस्तु लपवून ठेवली आहे, यात मला शंका नाही. तुमच्या अंगाखांद्यावर काही दिसत नाही. कोठे आहे ते खरे खरे सांगा नाही तर एकेकाचे पोट चिरून काढायला सांगेन."

चोराला वाटले की भिल्लांचा सरदार जे म्हणतो आहे ते करायला मागे पुढे पाहणार नाही. आपल्या पोटात काही नाही. या तिघांच्या पोटात हिरे आहेत. सरदार त्या तिघांपैकी प्रथम कोणाचे तरी पोट चिरून पाहणार. हिरा सापडला की एकेकाचे पोट चिरणार. आपण तरी कसे सुटणार? तो सर्वांचा जीव जाणार हे निश्चित. पण समजा, त्याने सर्वात आधी आपलेच पोट चिरले तर त्याला आत काही मिळणार नाही आणि आपला जीव गेला तरी तिघांचा तरी जीव वांचेल.

असा विचार करून तो साहस करून म्हणाला—"सरदार! आमच्याजवळ काही एक नाही हे आम्ही तुला सांगितले. तुझा आमच्यावर विश्वास नसेल तर पहा, माझे पोट चिरून."

भिल्लांच्या सरदाराला जास्तच राग आला. त्याने कंबरेची कट्यार काढून चोराचे पोट चिरले. चोर जागच्या जागी ठार झाला. त्याच्या पोटांतून सरदाराला रत्तीभर सोने देखील मिळाले नाही. आपण विनाकारण एका गरिबाचे पोट चिरून त्याचा जीव घेतला असे सरदाराला वाटले. आपल्या हातून या पोपटामुळेच हा दुष्टपणा घडला असे वाटून सरदाराने मनातल्या मनात पोपटाला शिव्या दिल्या व त्या तिघांना सोडले.

त्यानंतर त्या तिघांना प्रवासाची भीती वाटू लागली. ते परत त्याच वाटेने आपल्या गावी आले. त्यानंतर त्यांनी आपापल्या वडिलांच्या व मोठ्यांच्या आज्ञेप्रमाणे विद्याभ्यास करून पुढे नाव लौकिक मिळविला.

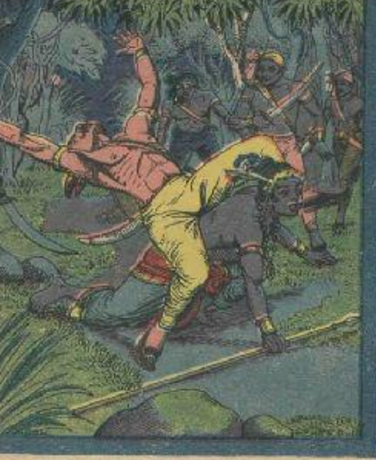

पडकें देऊळ

[४]

[पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याला शोधार्थ शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघे वेगवेगळ्या दिशेने निघाले. शिखीमुखने आमराईत पाऊल टाकल्यावरोबर त्याच्या पायात एकदम दोरीचा फास पडला आणि त्याला झाडाला उलटे टांगण्यात आले. पुजाऱ्याला शिखीमुखने भाला मारण्याचा अयशची यत्न करून पाहिले. नंतर त्याला ठार करण्यासाठी पुजाऱ्याचे अनुयायी धावले—पुढे]

पुजाऱ्याच्या अनुयायांनी शिखीमुखवर भाले रोखले तेव्हां आपले मरण जवळ आल्यासारखे त्याला क्षणभर वाटले. परंतु त्याचा धीर खचला नाही. रानात राहणारा, अस्वलांवाघांची शिकार करणारा तो, असा भितो का! उलट मरणापूर्वी या दुष्टांपैकी एका दोघाला ठार करावे असे त्याने मनाशी ठरविले. त्याने शबरमातेचा एकदा जयजयकार करून क्षणार्धात त्याच्या पायाला जी दोरी बांधली होती तिचा नेम धरून भाला मारला. दोरी अर्धी अधिक तुटली व उरलेली त्याच्या वजनाने तुटली. तो थोडा देखील असावध राहाला असता तर त्याचे डोके जमिनीवर आपटले असते

व त्याला कपाळमोक्ष मिळाला असता. परंतु त्याने माकडासारखी उडी मारली व तोल जाऊ नये म्हणून जमिनीत भाला रोवला.

त्याचे ते चकित करून सोडणारे साहसाचे काम पाहून पुजाऱ्याचे अनुयायी जागच्या जागी थबकले. त्यांपैकी एकाच्या तोंडून शिखीमुखच्या त्या साहसाचे कौतुक करणारे हे शब्द पडलेच—"हा रानटी माणूस असला तरी पहा, किती हुशार दिसतो आहे. असला मनुष्य आपला टोळीत सामील झाला तर आपली सर्व कामे फत्ते होतील."

"हां मनुष्य नसून माकड आहे रे, जमिनीला पाय लावल्या शिवाय हा आकाशांत उडत विन्ध्य पर्वतापर्यंत जाईल. पाहता काय करा ठार याला." दुसरा म्हणाला.

काही वेळ पुजाऱ्याचे अनुयायी किंकर्तव्य विमूढ स्थितीत जागच्या जागी उभे राहाले. कोणी त्याला भाला मारला नाही. त्यामुळें शिखीमुखला चांगलीच संधी मिळाली. त्याने एकाच्या शुढम्याला जोराने लाथ मारली व तो खाली पडणार इतक्यात त्याच्या आडून निसटून पळून गेला.

पुजाऱ्याचे अनुयायी शिखीमुख पळून जात असलेला पहात होते. पण त्यांच्या पैकी एकाने देखील त्याला अडविलें नाही. कोणी त्याच्यावर भाला फेकला नाही की तलवारीचा उपयोग केला नाही. शिखीमुख थोडेच अंतर चालून गेला असेल, इतक्यात पुजाऱ्याचे अनुयायी एकदम ओरडले—"अरे पहा, तो पळाला, धरा, ठार करा त्याला." आणि त्याला चारी बाजूंनी धरण्यासाठी धावले.

त्याच वेळी दुरून एक शिट्टी झाली. ती पुजाऱ्याने वाजवलेली खुणेची शिट्टी होती. ती ऐकून एक जण म्हणाला—"पुजारी बोलावीत

आहेत. चला, काही तरी जास्त जरूरीचे काम असेल."

"अरे होय, पण या शबर पोराला असेच सोडून द्यायचे? त्याला धरून न्यायचे नाही का?" एकाने शंका केली.

या प्रश्नाचे उत्तर दुसरा देणार इतक्यात त्यांना तांबड्या कुत्र्याचे जोर जोराने भुंकणे ऐकू आले व त्याच्या पाठपोठ शबरांचा आवाज ऐकू आला. विक्रमकेसरी—"शिखीमुख! शिखीमुख!" अशा हाका मारीत त्याच बाजूला धावत येत असलेला दिसला.

यावेळी पुजाऱ्याची शिट्टी जास्त जोराने ऐकू आली. ही धोक्याची सूचना होती. ती ऐकून चोर जखमी होऊन पडलेल्या एका दोघा साथ्यांना खांद्यावर उचलून घेऊन पळाले.

शिखीमुखने तांबड्या कुत्र्याला जोराने हाक मारली. त्याचा आवाज ओळखून कुत्रा त्याच्या जवळ धावत येऊन उभा राहाला. त्याच्या पाठीमागून विक्रमकेसरी व चार पांच शबर जातीचे लोक पण येऊन पोचले.

"तू संकटात सापडला असावास व तुझ्या जिवाला धोका असावा अशी माझी समजूत होती." विक्रमकेसरी शिखीमुखला म्हणाला.

"मी खरोखरच एका मोठ्या संकटात सापडलो होतो. भाग्य बलवत्तर म्हणूनच वाचलो. ते दुष्ट याच जंगलात दबा धरून बसले होते व मला एकटा पाहून माझ्यावर तुटून पडले. मला उलटा झाडाला टांगून ठार करण्याच्या विचारात होते ते. ते सर्व मी सवडीने सांगेन. प्रथम आपल्याला त्या दुष्टाची लपून बसण्याची जागा कोणती हे हुडकून काढले पाहिजे. एक दोघेच का असेत ना, त्यांचा पाठलाग करून उजाडण्या पूर्वी या सर्वांचा संहार केला पाहिजे." शिखीमुख म्हणाला.

"रानात हे लोक कोठे राहातात या गोष्टीची माहिती काढायला आपण दोघे पुरे आहोत. त्यांचा वास घेऊन वाट दाखवायला कुत्रा आहेच बरोबर. उजाडे-पर्यंत आपल्या वस्तीतले लोक येतीलच मदतीला." असे सांगून विक्रमकेसरी शबर अनुयायांकडे वळून म्हणाला–"आता तुम्ही परत फिरा. त्या दुष्टाचे अनुयायी वस्तीला आग लावायला पुन्हा येतील कदाचित. आम्ही दोघे त्या दुष्टांचा माग लावून येतो. कोणी तरी एक जण येऊन कळवील."

शबर अनुयायी परतले. शिखीमुख व विक्रमकेसरी रानात शिरले. पुढे कुत्रा जमीन हुंगत वाट दाखवीत चालला होता. कुत्रा चोर कोठे लपून बसले आहेत नक्की वाट दाखवू शकेल यात दोघांना शंका उरली नाही. कुत्रा त्यांना रानातल्या एका डोंगर-वजा उंचवट्यापर्यंत घेऊन आला. एका मोठ्या झाडाजवळ उभा राहून काही वेळ जमीन हुंगून पहात राहाला. नंतर झाडाच्या चारी बाजूला -दोन तीनदा घिरट्या घालून वर झाडाकडे पाहू लागला.

विक्रमकेसरीला कुत्र्याची ती हालचाल आश्चर्याची वाटली. तो काही बोलणार इतक्यात शिखीमुखने त्याला खुणेने चुप करून झाडावर फांद्यांच्या आड लक्षपूर्वक पाहिले. तेथे पानाच्या आड लपून बसलेली एक माणसाची आकृती त्याला दिसली. तो पुजाऱ्याचा अनुयायीच असावा याबद्दल शिखीमुखला थोडी देखील शंका नव्हती. तो झाडाच्या फांदीच्या आधारे स्वतःला बांधून घेऊन चित्त झोपला होता. त्याच्या कमरेला एक तलवार लोंबत होती.

शिखीमुखने तिकडे बोटाने खूण करून विक्रमकेसरीला दाखविले व हळूच म्हणाला–

"विक्रम! हा पुजाऱ्याचा पाहारेकरी दिसतो आहे. याला पुजाऱ्याने झाडावर लपून राहून येणारा जाणारावर नजर ठेवायला सांगितले असेल. परंतु बिचारा रात्रभर जागत राहून आता घोरत पडला असावा."

"याला जिवंत पकडून नेले पाहिजे. याच्या मदतीने पुजाऱ्याचे सर्व गूढ कळेल." विक्रमकेसरी म्हणाला.

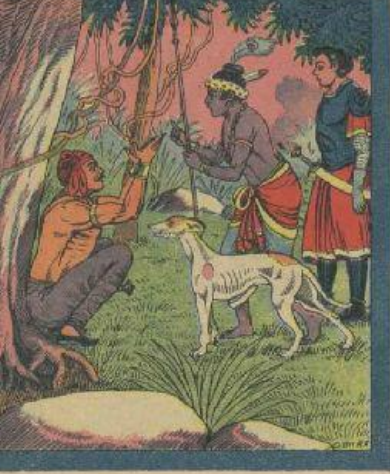
"त्याला नुसते पकडून काय उपयोग? हा ओरडला तर पुजाऱ्याला कळेल की आपण येथवर आलो आहो. सूर्योदयाची वेळ झाली. तू झाडाखालीच रहा. मी चाहूल दिल्याशिवाय झाडावर चढून जातो व त्याला खाली ओढून घेऊन येतो." असे सांगून शिखीमुखने रानटी वेलींची वळून एक दोरी घेतली व आपली चाहूल दिल्याशिवाय झाडावर चढून गेला. एका हाताने पुजाऱ्याच्या नोकराचा कंठ आवळून दुसऱ्या हाताने त्याच्या छातीवर भाला रोखला.

तोंपर्यंत सूर्योदय झाला होता. पाहरेक-ऱ्याने दचकून डोळे उघडून पाहिले तर डोळ्यासमोर त्याला भाल्याचे चकाकणारे पाते दिसले. तो अंग हासडून ओरडणार इतक्यात शिखीमुखने त्याचा गळा आवळून

म्हटले–"ओरडलास तर भाला आरपार गेलाच समज. जीव हवा असेल तर तोंडा वाटे चकार शब्द काढल्याशिवाय झाडावरून खाली ये. असे सांगून शिखीमुखने त्याच्या म्यानेतली तलवार काढून घेतली. त्या असहाय स्थितीत पुजाऱ्याच्या अनुयायाला खाली उतरून येणेच भाग होते.

शिखीमुखने खाली आल्यावर पुजाऱ्याच्या अनुयायाला झाडाला टेकून बसवले आणि विचारले–"तू त्या पुजाऱ्याचा नोकर आहेस ना? खरे बोलला नाहीस तर हा लाल कुत्रा करवी तुला फाडून खाववीन. खरे

सांग या डोंगरातल्या कोणत्या गुहेत तो राहतो.

बिचारा नोकर घाबरून जाऊन थरथर कापत होता. म्हणाला–"या गरिबाला वाचवा. मी खरे तेच सांगतो. पुजारी या डोंगरात राहतात, पण एकाच गुहेत रहात नाहीत. काल संध्याकाळी भुतासारख्या त्या मोठ्या दगडाआड गुहा आहे, तिच्यात लपून बसले होते. आता ते तेथेच आहेत की नाही हे नाही मला माहीत.

"तू खरे बोलतो आहेस ना?" शिखीमुखने दरडावून विचारले.

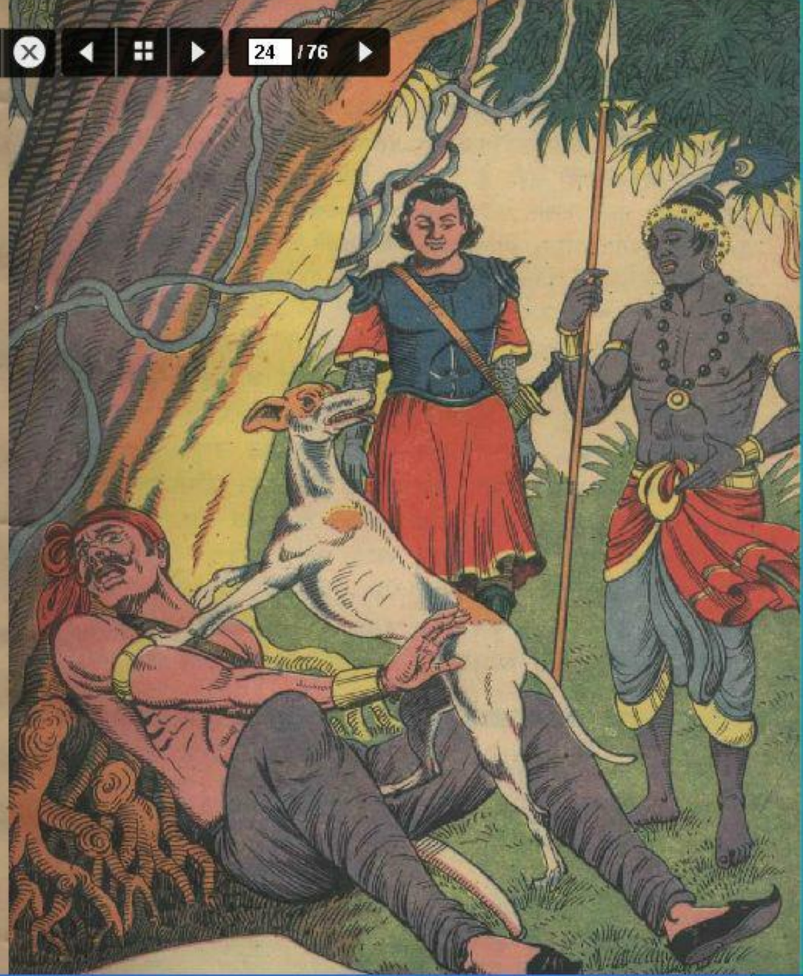
"पुजारी लुच्चा व लबाड आहे. त्याचा नोकर निराळा कसा असणार! लाल कुत्र्याला सोड त्याच्या अंगावर." विक्रमकेसरी म्हणाला.

शिखीमुखने 'छू' म्हटल्याबरोबर कुत्र्याने त्या पाहरेकऱ्यावर झडप मारली. त्याच्या छातीवर पाय ठेवून त्याच्या कंठाचा लचका तोडू का, असे काही हेच विचारण्यासाठी त्याने आपल्या मालकाकडे वळून पाहिले. "अरे, हा कुत्रा नसून नुसत्या खूणेवर काम करणारा मनुष्यच आहे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

पुजाऱ्याच्या नोकराने ओरडण्यासाठी तोंड उघडले इतक्यात त्याच्यावर भाला रोखून शिखीमुख म्हणाला–"ओरडू नकोस. खरे बोललास तर कुत्रा काही करणार नाही."

"मी खरेच सांगितले. मला वांचवा." पाहरेकरी हात जोडून रडू लागला.

त्याच्या डोळ्यांत पाणी आलेले पाहून विक्रमकेसरी म्हणाला–"शिखीमुख हा खरे बोलतो आहे. चल आपण त्या गुहेत डोकावून पाहू या. पुजारी आपल्या नोकरांना तरी खरे सांगेलच कशावरून! याला देखील सर्व माहीत नसावे."

शिखीमुखने लाल कुत्र्याला आवरले व त्या पाहरेकऱ्याला म्हणाले–"आम्ही तू सांगतो ते खरे आहे की नाही, हे पाहून येतो. तोंपर्यंत तुझ्या तोंडांत बोळे कोंबून तुला येथे झुडपांत बांधून ठेवतो. परत आल्यावर तुला सोडवू." असे सांगून दोघांनी त्याच्या तोंडात कपडे कोंबले. वेलांच्या दोरीने त्याला गाठोड्यासारखे बांधले व त्याचे मुटकुळे करून एका झडपाआड त्याला नेऊन ठेवले.

त्यानंतर दोघे लाल कुत्र्याला घेऊन चोराने सांगितलेल्या गुहेकडे निघाले. कुत्रा जमीन हुंगत पुढे चालत होता. वाटेत त्यांना पावलांची चिन्हे दिसली. ती पाहून दोघे थोडे दूर पुढे गेले. तेव्हां त्यांना चारपांच जण मिळून जाण्या लायक एक डोंगरी रस्ता व रस्त्याच्या मधोमध एक लाकडी पुतळा दिसला. त्या पुतळ्याच्या हातात रक्ताने माखलेला त्रिशूळ होता.

विक्रमकेसरी तो पुतळा पाहून चकित झाला. तरी न भिता पुढे निघाला. त्याला शिखीमुखने अडवले व म्हणाला–"त्याच्या हातातला तो त्रिशूळ पाहिलास ना! रक्ताने माखलेला आहे. त्याच्या पाया खालून गुहेत आपल्याला जावे लागेल.

ते दोघे बोलत होते व तिकडे लाल कुत्रा त्या पुतळ्या जवळ जाऊन त्याच्याकडे पहात काही वेळ उभा राहिला. नंतर त्याच्या पाया खालून पलीकडे जाऊ लागला. इतक्यात तो पुतळा जोर जोराने हालू लागला. त्याच्या हातातला त्रिशूल विजेच्या वेगाने जमिनीकडे 'झूम' असा आवाज करीत खाली जाऊ लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

खरा शिष्य

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे काही बोलल्याशिवाय स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुला पाहून मला अयोध्येचा राजा धर्मपाल हा आठवतो. राज्याची सर्व कामे सोडून देऊन त्याने देखील पुष्कळ कष्ट सहन केले होते. तुला हे कष्ट सहन करणे हलके व्हावे म्हणून मी त्याची गोष्ट सांगतो, ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

अयोध्येचा राजा धर्मपाल हा विद्वान व अभ्यासू होता. राज्यकारभाराची सर्व कामे संभाळून तो विद्वानांची सभा बोलवी व त्यांच्या बरोबर तत्वज्ञाना विषयी विचार

विनिमय करी. हळू हळू त्याला वाटू लागले की ज्ञान हे अगाध आहे आणि गुरूकृपेशिवाय ज्ञानप्राप्ति अशक्य आहे.

म्हणून धर्मपालाने आपल्या राज्यात दवंडी पिटविली की "कोणी सद्गुरू नाही काय?" या दवंडीचा अर्थ काय हे कोणाला कळेना. परंतु राजधानी बाहेर एका झोपडीत राहणाऱ्या एक महाराने दवंडी पिटवणाऱ्याला जवळ बोलावून राजाने त्याला जी दवंडी पिटायला आज्ञा केली होती त्या ऐवजी अशी दवंडी पिटण्यास सांगितले, 'खरा शिष्य कोणी नाही.'

दवंडी पिटणारा त्या प्रमाणे दवंडी पिटीत परत राजवाड्याजवळ आला. राजाने त्याला जवळ बोलावून तशी दवंडी पिटायला त्याला कोणी सांगितले हे विचारले.

तो म्हणाला—"महाराज, आपल्या आज्ञेप्रमाणे दवंडी पिटत मी राजधानीबाहेर माहारवाड्याकडे गेलो तेव्हां झोपडीतून एक मनुष्य बाहेर आला व आपल्या आज्ञेने मी दवंडी पिटत आहे हे कळल्यावर त्याने मला अशी दवंडी पिटायला सांगितले."

राजा त्या महाराच्या घराच्या खाणाखुणा सर्व विचारून घेऊन रात्री वेष पालटून त्या झोपडीजवळ गेला व बाहेरून दाराची कडी वाजवली. आतून त्या महाराने विचारले—"कोण आहे?"

"मी महाराज धर्मपाळ! 'खरा शिष्य नाही' अशी दवंडी पिटायला तुम्हीच नव्हते का सांगितले?" राजाने विचारले.

"होय, मीच सांगितले होते." आतून तो महार म्हणाला.

राजाने त्या महाराला नमस्कार केला व म्हणाला—"महात्मन्! मी आपले शिष्यत्व ग्रहण करण्यासाठी आलो आहे. आपण गुरु उपदेश करावा."

झाला तुमच्या हाती विकत आहे. मला वाटेल तेव्हां येऊन दहा सुवर्णमुद्रा परत करून मी याला बरोबर घेऊन जाईन. तुम्हांला ही अट कबूल असेल तरच याला विकत घ्यावे."

त्या वेश्येने ती अट कबूल केली आणि धर्मपालाला घेऊन आपल्या घरी परत गेली.

त्या दिवसापासून धर्मपाल वेश्येच्या घरा बाहेरच्या ओट्यावर बसून राही व ती जे काही सांगे ते 'गुरूची आज्ञा' मानून करी. त्याला जे खायला मिळे ते खाऊन रात्रंदिवस, पावसाळा असो, हिवाळा असो की उन्हाळा, त्याच ओट्यावर पडून राही. आपल्या आज्ञाधारी नोकराचे वेश्या कौतुक करी. ती व तिची मुलगी दोघींची धर्मपालावर फार मर्जी बसली. परंतु धर्मपालाच्या हृदयाला वेश्या किंवा तिची मुलगी दोघी पैकी एकीचाहि विचार शिवला नाही. गुरूची आज्ञा म्हणून तो सर्व कष्ट सहन करी.

एकदा पहाटे मुसळधार पाऊस पडत होता. नित्याप्रमाणे उठून त्याने तोंड धुवून चूळ भरून थुंकली. ती नेमकी त्या वेश्येच्या अंगावर पडली. काळोख असल्यामुळे वेश्या आलेली त्याला दिसली नाही.

ती धाई धाईने घरात गेली. मुलीला उठवले व म्हणाली—"पाहिलेस, हा नोकर कसा माजला आहे तो. माझ्या अंगावर तो आज थुंकला."

मुलीने किलकिले डोळे करून आईला पाहिले व चकित होऊन म्हणाली—"आई! तूच का! किती ग बदल झाला आहे."

वेश्येने आरशांत आपले तोंड पाहिले. तिचे वार्धक्य जाऊन तिच्या अंगात तारुण्य मुसमुसून आलेले तिला दिसले.

मायलेकींनी चकित होऊन विचार केला व त्या नोकराच्यां उष्ट्या पाण्यामुळेच हा बदल झाला असल्याची दोघींची खात्री पटली. मुलीने त्याच्याशीच आपण लग्न करणार असा आपल्या मनाशी निर्धार करून आईला ते सांगितले. आईला पण ती गोष्ट पसंत पडली.

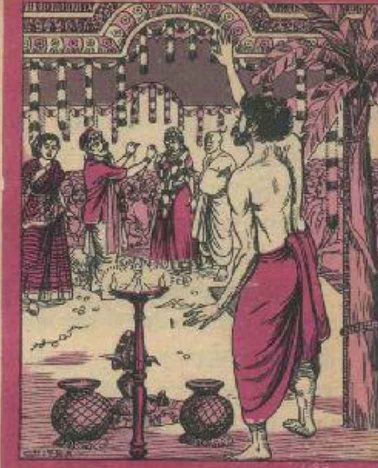
उजाडण्याच्या सुमारास पाऊस थांबला. वेश्या बाहेर आली व धर्मपालाला म्हणाली—"या घरात या. तेल लावून आंघोळ घालते."

"गुरूची आज्ञा!" असा विचार करून तो घरात गेला. त्याला तेल लावून आंघोळ घालण्यात आली, व अंगात घालायला उंची वस्त्रे देण्यात आली.

रात्री लग्नाची तयारी होती. त्याची मालकीण त्याला सांगे ते तो 'गुरूची आज्ञा' मानून करी.

पुरोहिताने सांगितल्याप्रमाणे वेश्येने धर्मपालाला मुलीच्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधायला सांगितले. धर्मपाल ती गुरूची आज्ञा मानून मंगळसूत्र बांधणार इतक्यात महार तेथे आला व म्हणाला—"थांब!"

नंतर तो वेश्येकडे वळून म्हणाला—"हा घे तुझ्या दहा सुवर्णमुद्रा आणि मी माझ्या शिष्याला बरोबर घेऊन जातो." असे

सांगून त्याने वेश्येच्या हातात दहा सुवर्णमुद्रा ठेवल्या.

धर्मपाल बोहोल्यावरून खाली उतरला आणि त्याने आपल्या गुरूच्या पायावर डोके ठेवून त्याला साष्टांग नमस्कार केला

काही अंतर दोघे बरोबर चालत होते. महाराने धर्मपालाला श्रद्धा व भक्तिपूर्वक नमस्कार केला व म्हणाला—"महात्मन्! मला वाटत होते की मला योग्य शिष्य मिळणार नाही. परंतु तू एक योग्य शिष्य आहेस हे सिद्ध झाले. आता तू मोकळा आहेस. तू आपल्या वाटेने जा व मी

आपल्या वाटेने जातो." असे सांगून महार निघून गेला.

धर्मपाळ सरळ रानात निघून गेला. कंदमुळे व फळें खाऊन तपश्चर्या करीत त्याने उरलेले आयुष्य सार्थक केले.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला– "राजा! मला एका गोष्टीची शंका वाटते. त्या महाराने धर्मपालाला इतके कष्ट दिले, पण त्याला उपदेश असा काही न देता तो निघून गेला. या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला–"धर्मपालाला नवीन उपदेश करण्यासारखे काही नव्हतेच. कारण त्याने वेद वेदांगाचा अभ्यास केला होता व विद्वत् सभेत व तत्व चर्चेत भाग घेतला होता. फक्त मोठमोठे सिद्धांत व तत्वे अमलात कशी आणावी एवढेच त्याला हवे होते. त्याच्या मनाच्या असमाधानाचे मुख्य कारण तेच होते. त्या महार गुरूने धर्मपालाच्या मनात जो थोडा राजसी गुण व अभिमान उरला होता तो प्रथम दूर केला. त्यानंतर धर्मपालाला दासवृत्ति कशी निभावून घ्यायची ह्याचे शिक्षण मिळाले. म्हणून निराळा उपदेश करण्यासारखे काही उरलेच नव्हते. म्हणून त्याने गुरु उपदेशाचा आग्रह पण दाखविला नाही व काही बोलल्याशिवाय रानात तपश्चर्येला निघून गेला.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

त्याला एक दिव्य सिद्धी प्राप्त होणार हे पाहून त्याच्या मनाचा जळफळाट वाढला. म्हणून त्याने, विजयला सिद्धी मिळविण्याची विद्या शिकविण्याची व्यवस्था जेथे करण्यात आली होती त्या वाड्याच्या भिंतीला एक भोक पाडून गुप्त पणे विद्या शिकून घेतली.

योगी निघून गेल्यावर एकदा विजय व गुणनिधि दोघे फिरत फिरत रानात निघून गेले. वाटेत गुणनिधीने विजयला विचारले– "मित्रा! गुरूने कोणती विद्या तुला शिकवून दिली रे?"

"परकायसिद्धी." विजय म्हणाला.

"असं होय! ती विचित्र विद्या मला नाही का शिकविणार?" गुणनिधीने विचारले. विजयने काहीच उत्तर दिले नाही. थोड्या वेळाने दोघे रानात जास्त आत गेल्यावर त्यांना तेथे एक मेलेला पोपट दिसला. तेव्हां गुणनिधीने तो पोपट दाखवून विजयला विचारले–"या पोपटाच्या शरिरात तुला शिरता येईल का रे?"

"स्वत:च्या डोळ्यानीच पाहिजे तर पहा!" विजय म्हणाला आणि एका झाडाला टेकून बसला. थोड्या वेळाने पोपट उडू लागला व विजयचा निष्प्राण देह खाली झाडाजवळच राहून गेला. गुणनिधीच्या मनावर काय परिणाम होतो हे पोपट रूपे विजय पहात असता, गुणनिधी विजयच्या देहात शिरला व त्याने स्वत:च्या निष्प्राण देहाचे तलवारीने दोन तुकडे करून टाकले. पोपट रूपात विजय हे सर्व पहात होता.

गुणनिधीचा दुष्ट पणा विजयने प्रत्यक्ष आपल्या डोळ्याने पाहिला. जास्त वेळ न थांबता तो सरळ आपल्या राजवाड्याच्या महालात पोचला व अंत:पुरात जाऊन त्याने सर्व वृत्त आपल्या पत्नीला सांगितले व म्हणाला–"मला तू कोठे तरी लपवून ठेव व माझा देह धारण करून येणाऱ्या दुष्ट गुणनिधीपासून स्वत:चे रक्षण कर."

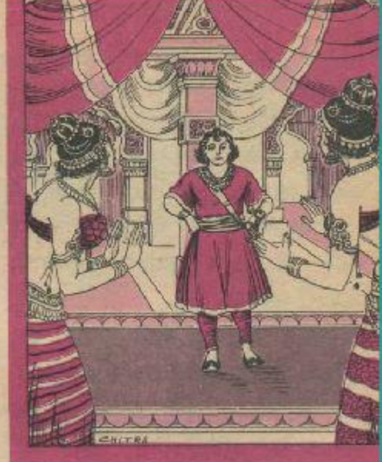
जयाने त्याप्रमाणे पोपटाला एका जागी लपवून ठेवले.

थोड्या वेळाने गुणनिधी आला. विजयच घरी परत आला असेच सर्वांना वाटले. त्याने आपले वडील राजाचे मंत्री यांना सर्व वृत्त सांगितले व म्हणाला–"माझ्या मृत देहाचे दोन तुकडे रानात एका जागी आहेत. तो देह आणून अन्त्यविधी उरकून टाकावा. नंतर मी व तुम्ही दोघे मिळून राज्यसुख भोगू."

मंत्री सुशील व राजभक्त होता. त्याला राज्याचा मोह नव्हता. म्हणून त्याने मुलाला काहीच उत्तर दिले नाही व मौन धारण केले.

गुणनिधी अंत:पुरात निघाला. परंतु दासींनी त्याला वाटेत अडविले व म्हणाल्या– "राणी सरकारांनी एक व्रत आजच सुरू केले आहे व त्यांनी कोणाला भेटायला येऊ देऊ नये असे सांगितले आहे."

गुणनिधी चपापला. त्याला संशय आला की कदाचित आपले कारस्थान राणीला कळले तर नाही. परंतु तो काही बोलला नाही. आपले स्वत:चे कारस्थान पुढे देखील

यशस्वी व्हावे या साठी त्याने गावात मोकळे सुटलेले पोपट मागवून त्यांची मुंडी पिळवटून त्यांना ठार केले.

अर्थातच जयाला ही गोष्ट कळली व पोपटाच्या रूपे तिच्या पतीने सांगितलेल्या गोष्टी बद्दल तिच्या मनात थोडी देखील शंका उरली नाही. तिने आपल्या पतीच्या रक्षणाची उत्तम व्यवस्था केली आणि युवराजाच्या देहात प्रवेश करून बसलेल्या गुणनिधीकडे निरोप पाठविला की व्रत संपले आहे व आता येण्यास हरकत नाही. निरोप ऐकून गुणनिधी धावतच आला.

जया वरकरणी आनंद दाखवून गुणनिधीला स्मित करून म्हणाली—"आजच माझे व्रत संपले. ब्रह्मभोज करण्याची व्यवस्था करावी. सहस्र ब्राह्मणांस निमंत्रणे पाठवावीत."

"एवढेच ना!" असे ऐटीत म्हणून त्याने एक सहस्र ब्राह्मणांना जेवणाची निमंत्रणे पाठविली.

ब्राह्मण जेवायला बसले असता एक मेलेला कावळा येऊन मधोमध पडला. जयाच्या दासींनी पूर्वी ठरल्याप्रमाणे ही व्यवस्था केली होती.

सर्व ब्राह्मण पानावरून उठू लागल्याबरोबर जयाने पुढे होऊन सर्वांना पानावर बसून राहण्यास विनंती केली व गुणनिधीला बाजूला बोलावून म्हणाली—"तुम्ही 'परकायसिद्धी' शिकून घेतली आहे ना? त्याचा प्रयोग आताच करायला हवा."

गुणनिधीने आपले शरीर एका खोलीत सोडले व कावळ्याच्या शरिरात प्रवेश करून दूर उडून गेला. नंतर ब्रह्मभोज निर्विघ्न पार पडला.

विजयला ती संधी मिळाली. तो स्वतःच्या देहात प्रवेश करून जयाकडे आला व म्हणाला—"सुटलो त्या दुष्टाच्या हातून."

ब्रह्मभोज संपल्यावर गुणनिधि जयाजवळ कावळ्याच्या रूपाने आला. तिने त्याला धरून पिंजऱ्यात ठेवले. विजय स्वतःच्या शरिरात प्रवेश करून राहू लागल्याचे गुणनिधीला कळले. त्याला कृतकर्माची फळे चाखावी लागली.

जया कावळ्याला पोपटासारखी का पाळीत आहे, हे मात्र कधी कोणाला कळले नाही.

खरी गोष्ट

चित्रपुरी नामक राज्याचा राजा चतुरवर्मा आपल्या नावाला साजेल असाच चतुर व हुशार होता. तो एक प्रजावत्सल राजा होता. प्रजेचे कष्ट सुख ओळखून घेण्यासाठी तो वेष पालटून राज्यभर हिंडे व फिरे.

एकदा राजा आजारी पडला आणि स्वतः हिंडून प्रजेचे कष्ट सुख ओळखून घेणे त्याला शक्य झाले नाही. म्हणून आपल्या मंत्र्याला व सेनापतीला जवळ बोलावून तो म्हणाला—"तुम्ही दोघे वेष पालटून राज्यात कोठे काय होत आहे हे पाहून या."

राजाज्ञेप्रमाणे दोघे निघाले. हिंडत हिंडत ते सिंगवरम् या गावी आले. गावाबाहेर एका डोंगरी ओढ्याचे पाणी पिऊन व घोड्यांना पाजून त्यांना झाडाला बांधून ठेवले, आणि पायीच गावात निघाले.

रात्रीची वेळ होती. परंतु एका घराच्या ओट्यावर दोन लहान मुले कोणाची तरी वाट पहात बसल्यासारखी दिसली. सर्व गाव गाढ झोपी गेले असता ती दोन मुले जागीच होती. ते पाहून मंत्र्याला व सेनापतीला आश्चर्य वाटले. मंत्र्याने पुढे होऊन त्यांना विचारले—"बाळांनो! रात्रीच्या या वेळी तुम्ही येथे काय करीत आहां?"

"सूर्याची वाट पहात आहो." दोघांपैकी एक जण म्हणाला.

ते उत्तर मंत्र्याला विचित्र वाटले.

"घरात कोणी मोठे नाही का?" सेनापतीने विचारले.

"जळत असलेल्या लाकडावर विष टाकून काळोखाशी युद्ध करण्यासाठी सूर्य गेला आहे ना." दुसरा मुलगा उत्तरला.

जया वरकरणी आनंद दाखवून गुणनिधीला स्मित करून म्हणाली—"आजच माझे व्रत संपले. ब्रह्मभोज करण्याची व्यवस्था करावी. सहस्र ब्राह्मणांस निमंत्रणे पाठवावीत."

"एवढेच ना!" असे ऐटीत म्हणून त्याने एक सहस्र ब्राह्मणांना जेवणाची निमंत्रणे पाठविली.

ब्राह्मण जेवायला बसले असता एक मेलेला कावळा येऊन मधोमध पडला. जयाच्या दासींनी पूर्वी ठरल्याप्रमाणे ही व्यवस्था केली होती.

सर्व ब्राह्मण पानावरून उठू लागल्याबरोबर जयाने पुढे होऊन सर्वांना पानावर बसून राहण्यास विनंती केली व गुणनिधीला बाजूला बोलावून म्हणाली—"तुम्ही 'परकाय-सिद्धी' शिकून घेतली आहे ना? त्याचा प्रयोग आताच करायला हवा."

गुणनिधीने आपले शरीर एका खोलीत सोडले व कावळ्याच्या शरिरात प्रवेश करून दूर उडून गेला. नंतर ब्रह्मभोज निर्विघ्न पार पडला.

विजयला ती संधी मिळाली. तो स्वतःच्या देहात प्रवेश करून जयाकडे आला व म्हणाला—"सुटलो त्या दुष्टाच्या हातून."

ब्रह्मभोज संपल्यावर गुणनिधि जयाजवळ कावळ्याच्या रूपाने आला. तिने त्याला धरून पिंजऱ्यात ठेवले. विजय स्वतःच्या शरिरात प्रवेश करून राहू लागल्याचे गुणनिधीला कळले. त्याला कृतकर्माची फळे चाखावी लागली.

जया कावळ्याला पोपटासारखी का पाळीत आहे, हे मात्र कधी कोणाला कळले नाही.

"हे पहा, देहाच्या सापाला मुरगळून टाकले आहे, म्हणून पादत्राणे घासली जात नाहीत."

"दुसऱ्याचे वर्णन महाराज!"

"त्याने खजिन्याची काठी तोडली. वाट बिघडली." राजा म्हणाला.

"ज्योतिषी काय करीत आहेत?" सूर्यभानने विचारले.

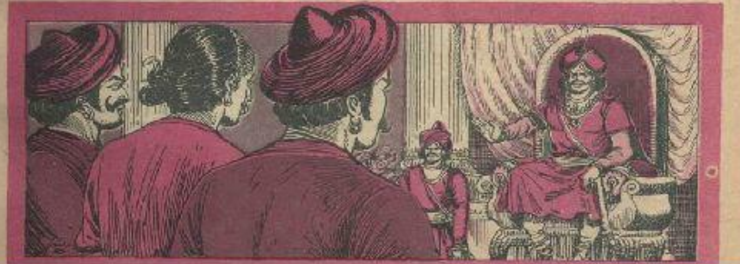
"आकाशाकडे डोळे लावून बसले आहेत. या फुटक्या भाग्याच्या माणसाला काही मार्ग दाखविला पाहिजे. चांगले बक्षिस मिळेल." राजा म्हणाला.

"जशी आपली आज्ञा, महाराज!" असे म्हणत त्याने राजाच्या एक मुसकुटात दिली. राजाला सिंहासनावरून खाली ओढले, आणि उपडा, निजवून त्याची पाठ आपल्या गुडघ्यांनी खूब रगडून काढली.

दरबारात खळबळ उडून गेली. राजाच्या नोकरांनी धावत जाऊन सूर्यभानला दूर ओढून नेले व त्याच्या मुसक्या बांधल्या.

राजा हसत उभा राहाला व पुन्हा सिंहासनावर बसून म्हणाला—"माझा पाठीचा कणा मोडल्यासारखे झाले होते व त्यामुळे मला सरळ उभे राहाणे पण शक्य नव्हते. माझे दांत दुखत होते. म्हणून जेवण पण जात नव्हते. दरबारी वैद्यांना औषध-पाणी करता आले नाही. सूर्यभान हा एक चांगला वैद्य आहे हे मी ओळखले. म्हणून मी त्याला बोलवून घेतले. त्याने तुमच्या देखतच मला दोन्ही रोगांतून मुक्त केले."

त्यानंतर राजाने सूर्यभानला मोठे बक्षिस देऊन निरोप दिला.

चाल रीत

एका मुसलमान नवाबाने एका हिंदू राजाचा पराभव करून त्याचे राज्य बळकावले. राज्यातली सर्व प्रजा हिंदूच होती. म्हणून त्याने त्यांच्या चालीरिती व रूढी चालू ठेवून त्यांच्या संस्कृतीचे रक्षण करण्यासाठी विशेष व्यवस्था पण केली. नवाबाला वाटले की आपण प्रजेला त्यांच्या धर्माचे पालन करण्यास आवश्यक ती सर्व व्यवस्था करून दिली म्हणजे आपल्याला प्रजेचे प्रेम मिळेल. हिंदू नवाबाला हिंदूच्या चालीरीतींची अर्धवट माहिती होती. संस्कृत पंडितांकडून संस्कृत श्लोकांचा तो अर्थ समजून घेई. व पुराण प्रवचन करवून पौराणिक कथा तो ऐकत असे.

नवाबाचा खास अंगरक्षक कासिमखान याने देखील संस्कृतचे दोन तीन शब्द शिकून घेतले होते. नवाब हिंदूंच्या चालीरीती प्रमाणे वागलेली त्याला आवडत नसे. नवाबाची गुडगुडी व हुक्का तयार करून देण्याचे काम तोच करीत असे. एकदा ते काम एका ब्राह्मण भटजींकडून कां करवून घेऊ नये असा त्याने विचार केला. म्हणून तो नवाबसाहेब खुषीत असतां म्हणाला—"सरकार! हिंदूच्या चालीरीती प्रमाणे हुक्क्याच्या चिल्मीवर विस्तव किंवा निखारा ब्राह्मण भटजींनी ठेवायचा असतो."

"भलतंच" नवाबाने उत्तर दिले.

"ते एक मंत्र म्हणतात, सरकारस्वारीला माहीतच आहे—'अग्नि मीळे पुरोहितं' म्हणजे पुराहितानेच अग्नि द्यायचा असतो." कासिमखान म्हणाला.

"ओ हो, असं होय! तरमग मी भटजींना बोलावून सांगतो." असे सांगून नवाबाने भटजींना बोलाविले आणि विचारले—"अग्नि मीळे पुरोहितं असे तुमच्या शास्त्रात लिहिले आहे, खरे ना? मग माझी चिल्मि पेटवून द्यायचे काम तुमचे."

"ठीक!" म्हणून, भटजींनी कासिमच्या हातचा हुक्का घेतला व त्यावर निखारा ठेवून म्हणाले—"पुढले काम तूच पहा." असे सांगून भटजी हुक्का कासिमच्या हातात देऊ लागले.

"हे काय करता, गुरूजी?" नवाबाने विचारले.

"पुनरेवा वरून्ये!" याचा अर्थ प्रथम मनुष्याने हे काम करावयाचे आहे." असे सांगून पुराहित निघून गेला.

शेवटी कासिमलाच हुक्का भरून देण्याचे काम करावे लागले.

* * *

एकदा नवाब रामायणाची कथा ऐकत बसला. भरताने रामाच्या पादुका सिंहासनावर ठेवून त्याची पूजा केली त्याचे वर्णन चालू होते. प्रजेचे रामावर किती प्रेम होते, हे देखील प्रकट झाले. ती कथा ऐकून नवाबाने विचार केला की स्वतःच्या पादत्राणाची

श्री. भा. वा. नारकर

मिरवणूक काढून त्या सिंहासनावर ठेवाव्या म्हणजे प्रजेचे प्रेम व दरबाऱ्यांची स्वामिभक्ति दोन्हीचा लाभ होईल. याशिवाय इतिहासात आपले नाव अजरामर होईल.

असा विचार करून नबाबाने राज्यात सर्वत्र दवंडी पिटविली की त्याच्या पादुकांची मिरवणूक राज्यभर काढण्यात येईल. म्हणून सर्व प्रजेने मिरवणुकीला हजर राहून पूजा आरती वगैरेची तयारी ठेवावी.

ती दवंडी ऐकून प्रजा चकित झाली. काही चतुर मंडळींनी एक युक्ति काढली. दुसऱ्या दिवशी सकाळी नबाबाच्या घरासमोर हजारो लोक एकत्र झालेले दिसले. गडबड ऐकून नबाबाने आपल्या शिपायांना पाठवून चवकशी करविली की गडबड कसली.

शिपायांनी परत येऊन निवेदन केले– "आपल्या पादुकांच्या मिरवणुकीची गोष्ट ऐकून लोक चकित झाले आहेत. नबाब साहेबांची तब्येत बरी नाही का की ते राज्य सोडून वनवासास जाणार, राम गेला होता तसे." असे लोक विचारीत होते.

तेव्हां नबाबाच्या डोक्यात प्रकाश पडला की रामासारखे वनवासास निघाल्यास पादुकांची पूजा होऊ शकेल. त्यांनी काय विचार केला होता आणि हे काय घडले?

निराश होऊन नबाबाने शिपायांच्या हाती निरोप पाठवला की नबाब साहेबांची तब्येत आता उत्तम आहे. वनवासास जाण्याचा पण त्यांचा विचार नाही. म्हणून त्यांच्या पादुकांची मिरवणूक रद्द करण्यात आली आहे."

तो निरोप ऐकून प्रजेला जिवातजीव आल्यासारखे वाटले आणि सर्व लोक आनंदाने आपापल्या घरी निघून गेले.

साडेसाती

उज्जयनी नगरी विष्णुवर्धन नांवाचा राजा राज्य करीत असता देवशर्मा नांवाचा ज्योतिष्शास्त्रात प्रवीन एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. त्याला अनायासे जे मिळे तेवढ्यावर निभावून नेण्याचा तो प्रयत्न करी. तो गणपतीच्या देवळात बसून गणेश स्तोत्राची पारायणे मात्र तो नित्य करी.

त्याची बायको त्याला म्हणे, काही काम करा. पैशाशिवाय संसाराचा गाडा कसा चालणार! देवशर्मा बायकोला म्हणे–"ही शनिदशा आहे. ही साडेसाती संपली की चांगले दिवस उजाडतील."

दररोज सकाळी राजधानीतले ब्राह्मण जमत राजाला आशीर्वाद देत आणि राजा जी दक्षिणा देई ती घेऊन घरी जात. एकदा देवशर्माची बायको त्याला म्हणाली–"तुम्ही कां नाही दक्षिणा घेऊन येत?"

बायकोच्या आग्रहावरून देवशर्मा एकदा सकाळी राजवाड्यात गेला. परंतु तो इतर ब्राह्मणांबरोबर उभा न राहता दूर एका जागी उभा राहाला. त्याने इतरांबरोबर स्वस्तिवचन म्हटले नाही व राजाला आशीर्वाद दिला नाही. राजाने फक्त स्वस्ति वाक्य म्हणणाऱ्या ब्राह्मणांनाच दक्षिणा दिली. देवशर्माला काही मिळाले नाही. राजा अंतःपुरात निघून गेल्यावर इतर ब्राह्मणांबरोबर देवशर्मा बाहेर निघून गेला.

इतके असून ही बायकोच्या शब्दाला मान देऊन तो रोज राजवाड्यात जात असे आणि हात हलवीत घरी परत येत असे. राजा त्याला रोज पाही व

हा येतो काय, स्वस्तिवचन म्हटल्या शिवाय किंवा दक्षिणाघेतल्या शिवाय जातो काय? राजाला तो सर्व विक्षिप्तपणाच वाटला.

एकदा राजाने मनाशीं ठरविले की हा असे कां करतो हे विचारून घ्यावे. त्याने आपल्या नोकरांना सांगून ठेवले की, रोज एक ब्राह्मण इतर ब्राह्मणांबरोबर राजवाड्यात येतो, एका बाजूला उभा राहून दक्षिणा वगैरे घेतल्या शिवाय निघून जातो. सर्व ब्राह्मण निघून गेल्यावर त्याला माझ्याकडे बोलावून घेऊन या.

नोकरांनी राजाज्ञेप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी देवशर्मा जेव्हां जाऊ लागला तेव्हां महाराजांनी बोलाविले आहे असे सांगून त्याला राजाच्या खास महालात बोलावून घेऊन गेले.

देवशर्मा म्हणाला—"मी गरीब ब्राह्मण आहे. दानधर्म घेण्यासाठी मी येत नाही. माझ्या भाग्याने पाठ फिरविली आहे. कोण काय करणार?" राजाने सर्व काही ऐकून घेऊन एका चांदीच्या पात्रात पांचशे सुवर्णमुद्रा भरून त्याला दिल्या.

घरी गेल्यावर त्याने ते पात्र बायकोला दिले. तिला फार आनंद झाला. म्हणाली—"पाहिलेत जागच्या जागी काही मिळाले असते का? आजपर्यंत माझ्या सांगण्याप्रमाणे हात पाय हलविले असतेत तर सर्व गरीबी दूर झाली असती."

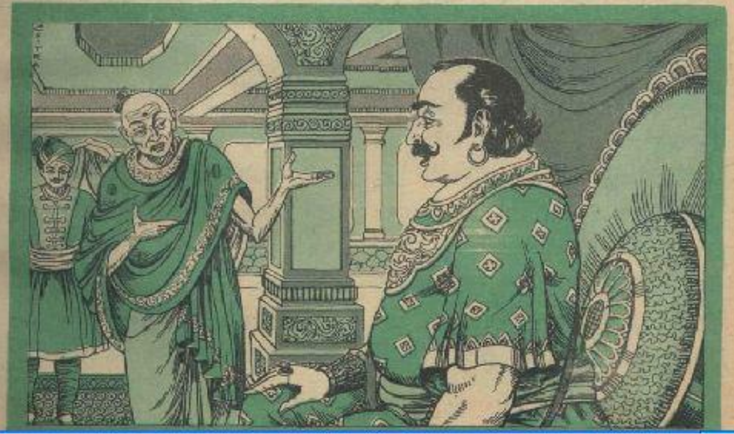
"ही सर्व त्या गणेशाची कृपा आहे." देवशर्मा म्हणाला.

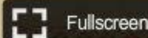
त्याच दिवशी रात्री दरोडेखोरांनी घरात शिरून देवशर्माला मिळालेले सर्व धन चोरून नेले. देवशर्माच्या बायकोला त्याचे फार दुःख वाटले. देवशर्मा म्हणाला—"ही साडेसाती सुटेपर्यंत काही उपाय नाही."

कालच ज्याला आपण एवढी मोठी रक्कम दिली तो आज पुन्हा मळकी शाल पांघरून कशाला आला आहे बुवा? राजाला आश्चर्य वाटले. सर्व ब्राह्मण निघून गेल्यावर त्याने देवशर्माला बोलावून विचारले—"काय हो गुरुजी! मी काल तुम्हांला पांचशे सुवर्णमुद्रा दिल्या, तुमचे दारिद्र्य जावे म्हणून. पण आज पुन्हा या वेषात कसे काय येणे झाले?"

"महाराज! माझी गरीबी दूर करणे कोणाला शक्य नाही. त्याला कारण ही शनिदशा आहे. ही असे पर्यंत सर्व प्रयत्न फुकट. मी सोन्याला हात लावला तर ते माती होऊन जाईल. बायकोच्या आग्रहामुळे मी दररोज येथे येत आहे आणि म्हणूनच कधी मी आपल्या समोर हात पुढे केला नाही. हेच पहा ना, काल आपण एवढे सोने दिले. ते चोरांनी चोरून नेले." देवशर्मा म्हणाला.

'शनिदशा' आणि 'साडेसाती' यांच्यावर राजाचा विश्वास नव्हता. त्याने विचार केला की त्याने मनात आणले तर देवशर्माला श्रीमंत व सुखवस्तू करून देणे शक्य आहे. शनिदशा आडवी येणे शक्य नाही. असा

विचार करून राजाने एका मोठ्या ताटात एक हजार चांदीची नाणी घातली व देवशर्माला देत म्हणाला–" आता तुम्हांला आयुष्यभर काळजी करण्याचे कारण नाही."

परंतु देवशर्माने सहा महिने त्या रौप्यमुद्रांना हात लावायचा नाही असे ठरविले. कारण शनिदशा आणखी सहा महिने उरली होती. असा विचार करून तो ते ताट गणपतीच्या देवळात घेऊन गेला आणि देवाला नमस्कार करून आपल्या धनाचे रक्षण करण्याची जबाबदारी त्यानें त्या गणनायकावर टाकली. त्याने ताटासकट त्या एक सहस्र रौप्यमुद्रा देवळानजीक झाडाच्या पोकळीत ठेवून दिल्या.

त्या झाडाच्या पोकळीत लहान मोठे अनेक साप रहात. त्यापूर्वी अनेकांना साप चावलापण होता व कोणी त्या झाडाच्या पोकळीत हात घातला नाही. म्हणून तेथे ती मिळकत लपवून ठेवली तर सुरक्षित राहील असे त्याला वाटले.

त्यानंतर देवशर्मा कधी राजाकडे गेला नाही. तरी देवशर्माच्या घरची गरीबी तशीच आहे हे राजाला त्याच्या नोकरांकडून कळले. राजाज्ञेने देवशर्माला कळल्याशिवाय काही नोकर देवशर्माच्या घराची राखण करीत होते. पहिल्याप्रमाणें चोरांनी चोरी करून ते धन नेऊ नये, एवढाच एक हेतू होता.

काही काळ लोटल्यावर राजाला देवशर्माची आठवण झाली. राजाने नोकरांना बोलावून विचारले–" तो ब्राह्मण आता सुखी आहे ना?" तेव्हां नोकरांनी देवशर्मा अजून गरीबीतच आयुष्य कंठीत असल्याचे सांगितले.

म्हणून राजाने देवशर्माला बोलावून आणायला नोकर पाठविले. नित्याप्रमाणे तो ती मळकी शाल पांघरून येऊन हात जोडून उभा राहाला.

"मी तुम्हांला जे धन दिले होते त्याचा तुम्ही उपयोग केला नाहीसे दिसते!" राजाने विचारले.

"तसे नव्हे महाराज! ही शनिदशा संपेपर्यंत मी ते सर्व धन सांप राहतात त्या पोकळीत नेऊन ठेवले आहे. ही दशा संपली म्हणजे मी त्याचा उपयोग करीन." देवशर्मा म्हणाला.

राजाने आपल्या नोकरांना देवशर्मा बरोबर पाठवून त्या झाडाच्या पोकळीतून ते ताट व चांदीचे रुपये शोधून आणायला सांगितले. नोकरांनी सर्व पोकळी शोधून पाहिली. पण ते ताट किंवा रौप्यमुद्रकाहीच सापडले नाही.

देवशर्मा राजाला म्हणाला–" महाराज त्यांतली एक वस्तू देखील नाहीशी होणे शक्य नाही. माझे आराध्यदेव गणपती. त्याने त्या सर्व मुद्रा कोठे तरी जपून ठेवल्या असतील. शनिदशा संपताच मला ते सर्व धन मिळेल. आपण काळजी करू नये."

"ही शनिदशा आहे तरी आणखी किती दिवस!" राजाने त्याला विचारले.

"आणखी फक्त सहा महिने, प्रभो!" देवशर्मा म्हणाला.

"सहा महिने होण्यापूर्वी मी तुला श्रीमंत करून दाखवितो पहा. पाहतो तुझा शनी कसा मध्ये येतो ते." राजा म्हणाला. एका पात्रात सुवर्णमुद्रा भरून त्याला दिल्या व बजावले—"हे पात्र घरी नेऊन तू आज पासूनच खर्च करायला सुरवात कर. तुला चोरांची भीती बाळगण्याचे कारण नाही, मी रात्रंदिवस पाहारा देण्यासाठी पाहारेकरी नेमतो. तू या सोन्याचा उपयोग केला नाहीस तर मात्र तुला दंड करावा लागेल. लक्षात ठेव!"

देवशर्मा पात्र घेऊन घरी जात असता गणपतीच्या देवळा जवळ थांबला. जगरक्षक अशा त्या गणनायकावर सर्व भार टाकून विहिरीच्या कठड्यावर त्याने ते सुवर्णमुद्रांनी भरलेले पात्र ठेवले व विहिरीचे पाणी काढून आंघोळ करू लागला. तो डोक्यावर पोहरा भरून पाणी ओतीत होता, नेमका त्याच वेळी एक कावळा त्या भांड्यावर येऊन बसला व झटदिशी उडून गेला. भांडे विहिरीत पडले. देवशर्माच्या लक्षात ती गोष्ट मुळीच आली नाही.

आंघोळ झाल्यावर तो भांडे शोधू लागला. पण ते नव्हते त्याला वाटले की

स्वत: शनीच ते उचलून घेऊन गेला असावा. "गणनायका! आता तूच वाचव रे, या संकटातून!" अशी देवाची प्रार्थना मनातल्या मनात करून तो घरी निघून गेला.

घरी आल्यावर पाहारेकऱ्यांना म्हणाला—"घरात चोरी करायला काही असेल तर ना? तुम्ही जा परत राजाकडे."

पाहारेकऱ्यांनी ती गोष्ट राजाला कळविली. राजाने देवशर्माला बोलावून विचारले—"मी दिलेले एवढे सोने नाहीसे कसे रे झाले?"

"महाराज! ते कोठे जाणार? माझे चांगले दिवस अद्याप आले नाहीत. शनीच उचलून घेऊन गेला आहे, असे मला वाटते." देवशर्मा म्हणाला.

राजाला आतामात्र राग आला. म्हणाला—"तूच आहेस शनी! तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे सहा महिन्यांनी शनिदशा संपल्यावर मी दिलेल्या सुवर्णमुद्रा व रौप्यमुद्रा मिळाल्या नाहीत तर मी तुला फाशी देईन."

"चोरांनी चोरून नेलेले धन मिळेल असे नाही मला वाटत. पण गणनायकाला नजर ठेवण्यासाठी सांगून मी जे जे ठेवले ते सर्व नक्कीच परत मिळेल." असे सांगून व राजाचा निरोप घेऊन देवशर्मा आपल्या घरी निघून गेला.

त्यानंतर काही दिवसांनी एक फार मोठे वादळ आले. त्याच्या झोक्याने ते जुने झाड कोलमडून बाजूच्या विहिरीवर पडले. त्याच्या मुळात अडकून राहालेले राजाने दिलेले ताट व रौप्यमुद्रा बाहेर पडल्या. विहिरीचा गाळ उपसून काढला तेव्हां सर्व सुवर्णमुद्रापण सांपडल्या.

देवशर्माचा अंधविश्वास खोटा होता, हे काही सिद्ध होऊ शकले नाही.

आईची माया

एका गावी एक गरीब बाई रहात असे. तिला गोविंद नांवाचा एक मुलगा होता. मुलगा आईचा फार लाडका होता. ती दिवसभर मेहनत मजुरी करून दोघांच्या पोटा पाण्यास पुरेसे पैसे मिळवी. गोविंद घरात फक्त जेवणापुरता येई. हातावर पाणी पडले की पसार.

त्याच्या बरोबरची मुले कामधंदा करीत व आपल्या आई बापांची थोडी फार मदत करीत. त्याला देखील काम करावे से वाटू लागले. परंतु त्याने काम केलेले त्याच्या आईला आवडत नसे. आपल्याच गावी मुलाने काम केलेले आईला पसंत नव्हते. म्हणून त्याने परगावी जाऊन कामधंदा करावा असे ठरविले आणि आईला कळविल्या शिवाय घरा बाहेर पडला.

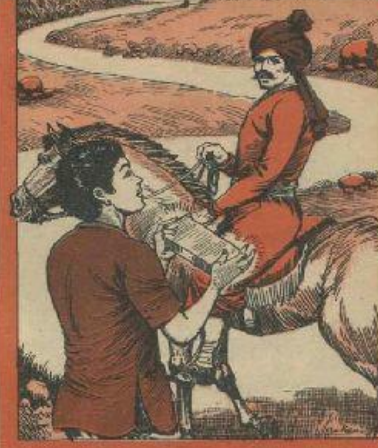
गोविंद एका श्रीमंताच्या घरी काम करू लागला. एक वर्षभर काम केल्यानंतर आईला भेटून यावे असे त्याला वाटले. त्याने आपल्या धन्याला ती गोष्ट सांगितली व चार दिवस घरी जाऊन येतो असे म्हणाला. धन्याने त्याला एक चांदी वीट बक्षिस म्हणून दिली. गोविंद नोकरीला लागला तेव्हांपासून इतर नोकरांना पगार इनाम बक्षिस वगैरे दिले होते. तसें गोविंदला काही दिले नव्हते. त्याने एक वर्षभर काम केले होते. म्हणून त्याला ही चांदीची वीट मिळाली होती.

वाटेत त्याला त्या चांदीचे वजन वाढू लागल्या सारखे भासले. म्हणून त्याला झपझप चालणें कठीण वाटू लागले.

काही अंतर चालून गेल्यावर समोरून एक घोडेस्वार येत असलेला दिसला. आपल्याकडे पण असा घोडा असता तर किती बरे झाले असते असे गोविंदला वाटले. आईकडे लवकर पोचता आले असते. त्याने घोडेस्वाराला विचारले—"काय हो! असल्या घोड्याची किंमत किती असेल?"

"तुझ्याजवळ घोडा विकत घ्यायला काय आहे रे?" घोडेस्वाराने विचारले.

गोविंदने ती चांदीची वीट त्याला दाखवली. घोडेस्वाराला वाटले की कोणी भोळसट मुलगा दिसतो आहे. त्याला सहजी फसविता येईल. म्हणून तो चांदीचा तुकडा घेऊन तो घोडा द्यायला तयार झाला. गोविंदने चांदीचा तुकडा घोडेस्वाराला दिला आणि त्याच्याच मदतीने घोड्यावर चढून बसला. तो बसल्यांबरोबर घोडा जोराने पळू लागला. त्याला कसे वळवायचे किंवा कसे थांबवायचे हे गोविंदला कळेना. घोडा पळत होता व आपण आता पडणार या भीतीने गोविंद ओरडत होता. एका जागी एका गुराख्याने गोविंदला घाबरलेला पाहून आपल्या काठीने घोड्याला थांबवले. घोडा थांबला पण थांबल्याबरोबर मागच्या पायावर उभा राहून त्याने गोविंदला जमीनीवर फेकून दिले.

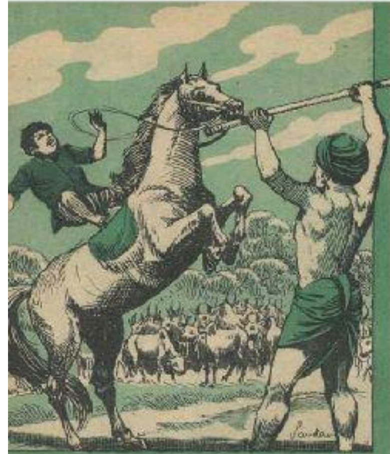

त्या गुराख्याने गोविंदला हात धरून सावरून उभे केले व विचारले—"अरे, तू एवढासा मुलगा, घोड्यावर कशाला बसायला गेलास? पण हा घोडा तुला मिळाला कसा?"

गोविंदने सर्व खरे खरे ते सांगितले.

"तू चूक केलीस. हा घोडा पाहून तुझ्या आईला काय आनंद वाटणार! या ऐवजी तू एखादी गाय घेऊन गेला असतास तर तिला जास्त बरे वाटले असते. तिने स्वत: दूध काढून तुला प्यायला दिले असते. अजून विशेष बिघडले नाही. हा

सौ. शारदाबाई साटम

घोडा देऊन तू पाहिजे तर एक चांगली गाय घेऊन जा." गुराखी म्हणाला.

गोविंदने विचार केला, गुराखी म्हणतो ते बरोबर आहे. गाय व्यायली की आणखी एक गाय घरात येईल त्यांनंतर दोन्ही गाईंची वासरे. गोठ्यात पुष्कळ गाई होतील. गोविंद घोडा देऊन गाय घ्यायला तयार झाला. गुराख्याने एक आटलेली गाय गोविंदला देऊन घोडा ठेवून घेतला. गोविंद गाईला घेऊन घरी निघाला. वाटेत त्यास्या भूक लागली. त्याने विचार केला संध्याकाळपर्यंत थांबले तर गाईचे दूध काढून पिता येईल.

संध्याकाळच्या सुमारास गोविंदला एक धनगर भेटला तो बकऱ्या चरायला घेऊन आला होता. गोविंदने धनगराकडून एक तांब्या मागून घेतला व गाईचे दूध काढायला बसला. दूध तर मिळालेच नाही, गाईने लाथ मात्र जोराने मारली.

ते पाहून धनगर हंसू लागला व म्हणाला—"अरे ही आटलेली म्हातारी गाय आहे. ही का दूध देणार? कुठे मिळाली तुला?"

गोविंदने सर्व वृत्त थोडक्यात सांगितले. धनगर सहानुभूति दाखवीत म्हणाला—"तुला फसवले रे फसवले कोणी तरी. मी तुला खूप दूध देणारी एक बकरी देतो. ही गाय दे सोडून एका वर्षाच्या आत बकऱ्यांचा एक मोठा कळप तयार होईल." असे सांगून धनगराने एका बकरीचे दूध काढून गोविंदला प्यायला दिले. गोविंदने आनंदने ती बकरी घेऊन गाय धनगराला दिली आणि घरी निघाला.

थोड्या वेळाने बकरी "बें बें" करीत मागे पाहून परत जायला ओढू लागली. तिला ओढून नेण्याइतकी शक्तीदेखील गोविंदच्या अंगात उरली नव्हती.

त्याच वेळी समोरून एक जण एक कोंबडा घेऊन येताना गोविंदला दिसला. त्याने गोविंदला विचारले—"काय रे पोरा! त्या बकरीचा असा कां जीव घेतो आहेस? कोणाची बकरी ही? कुठे घेऊन चाललास?"

गोविंदने त्याला देखील सर्व कथा वर्णन करून सांगितली. तो मनुष्य म्हणाला—"तुझे गांव येथून पुष्कळ दूर आहे. या बकरीला तू असा फरपटत किती वेळ नेत बसणार? तू ही कोंबडी घे आणि बकरीला जा सोडून इकडे. ही कोंबडी रोज दहा अंडी घालते. अंड्यातून पिले येतील व ती मोठी झाली की तुझ्या घरी कोंबडीच कोंबडी होतील."

गोविंदला तो सल्ला पसंत पडला. ती कोंबडी नव्हतीच कोंबडा होता. गोविंदला ते देखील माहीत नव्हते. त्याने बकरी देऊन कोंबडा घेतला आणि पुढे निघाला.

थोडे अंतर पुढे गेल्यावर एका गांवी त्याला एक मनुष्य आपली सुरी पाजळवीत असलेला दिसला. तो एका सुरीला धार करून दुसरीवर धार चढवीत होता. गोविंद ती गंमत पहात काही वेळ उभा राहाला व

नंतर त्याने त्याला विचारले—"तू कशाला रे हे सर्व करतो आहेस ?"

"सुऱ्यांना धार लावणे हा माझा धंदा आहे. तासभर काम केले की एक रुपया मिळतो." धार लावणारा म्हणाला.

"मला देखील असा दगड मिळेल तर किती बरं होईल." गोविंद म्हणाला.

"माझ्याजवळ आणखी एक दगड आहे. पाहिजे तर मी विकत द्यायला तयार आहे." धार लावणारा म्हणाला.

"विकत घ्यायला माझ्याजवळ पैसे नाहीत. आहे ती ही एक कोंबडी आहे." गोविंद म्हणाला.

"तीच दे !" असे सांगून त्या धार लावणाऱ्याने सहाणेच्या दगडाचा एक तुकडा काढून गोविंदला दिला व तो कोंबडा ठेवून घेतला.

गोविंद तो दगड घेऊन आपल्या गावी गेला. आपल्या आईला त्याने चांदीची वीट घेऊन धन्याच्या घरून कसा निघाला आणि वाटेत घोडा, गाय, बकरी, कोंबडी वगैरे बदलवीत शेवटी सहाणेचा दगड घेऊन कसा आला, ते सर्व वर्णन करून सांगितले.

ते सर्व ऐकून घेऊन त्याची आई कपाळावर हात मारून म्हणाली—"कर्म ! वेड्या इतकी चांदी घालवून शेवटी तुझ्या नशिबी हा दगडच आला ना ? तू सुखरूप घरी परत आलास एवढेच मला पुरे आहे." आई म्हणाली.

त्यानंतर आईने त्याला घरीच राहून काम करायला सांगितले. हळूहळू त्याची मिळकत वाढत गेली व दोघे मायलेक सुखी झाले.

यथा राजा तथा मंत्री

एका गांवी एक मूर्ख राजा राज्य करीत असे. त्याचा मंत्री पण त्याच्या सारखाच महामूर्ख होता. एक ब्राह्मण रोज राजाच्या दरबारी येत असे आणि तिथी, वार, नक्षत्र वगैरे सांगून निघून जात असे. एकदां राजाला संशय आला, हा ब्राह्मण रोज तिथी, वार नक्षत्र वगैरे सांगून जातो, पण आपण कधी ते प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले नाही. राजाने तसे मंत्र्याला विचारले.

"त्या ब्राह्मणाला आपण कधी तरी विचारू या," मंत्री म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी दरबारात आल्याबरोबर त्या ब्राह्मणाला राजाने विचारले—"काय हो, गुरुजी ! तुम्ही दररोज येऊन आम्हांला तिथी, वार, नक्षत्र सांगून जातां. पण काय का ? आम्ही कधी त्यांना प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले नाहीं ? एकदां दाखवा पाहूं !" ब्राह्मण घाबरूनच गेला. पण नंतर स्वतःला सावरून आणि तोंडावर दुःखाचा आव आणून म्हणाला—"महाराज ! मी घरचा गरीब ! तिथी, वार, नक्षत्रांना आणून दाखविणे या गरिबाला शक्य होणार नाही, महाराज !" "त्यांची किंमत तशीच मोठी द्यावी लागते !" मंत्री आपले पांडित्य प्रदर्शित करीत म्हणाला.

"हरकत नाहीं, काय वाटेल ती किंमत दिली तरी चालेल, खजिन्यातून द्या, मंत्री !" राजाज्ञा झाली.

मंत्र्याने खजिन्यातून दोन हजार मुद्रा मागवून ब्राह्मणाला दिल्या व म्हणाला—"तिथी, वार वगैरे आणून दाखविण्याची जबाबदारी आतां तुमच्यावर बरं का ?"

ब्राह्मण मोहरा घेऊन तिथी, वार वगैरे आणायला निघाला. त्याला तरी ते कोठे मिळतात हे कोठें ठाऊक होते? तो बाजारपेठेत गेला व एका दुकानदाराला विचारले—"काय हो, तुमच्याकडे तिथी, वार काय दराने मिळतात?" दुकानदार ब्राह्मणाचा तो प्रश्न ऐकून हसले. ब्राह्मण कित्येक गाव व बाजारपेठा फिरून आला. एका गांवचा वाणी म्हणाला—"आहेत, पण वर माळावर आहेत. काढून ठेवतो उद्या या." ते ऐकून ब्राह्मणाला हायसे वाटले.

रात्री वाण्याने दोन उंदीर पकडले आणि एका पेटीत बंद करून पेटीला कुलूप लावले. ब्राह्मणाने त्याला दोन हजार मोहरा दिल्या. पेटी त्याच्या हातात देत वाणी म्हणाला—"सरळ राजाकडे घेऊन जा आणि राजासमोरच पेटी उघडा. ही घ्या किल्ली."

ब्राह्मण पेटी घेऊन घरी निघाला. वाटेत विचार करू लागला. वाण्याने पेटी उघडू नका असे कां बरे सांगितले. मी स्वतः प्रथम पाहिले नाही तर राजाने विचारले तर मी काय उत्तर देणार?

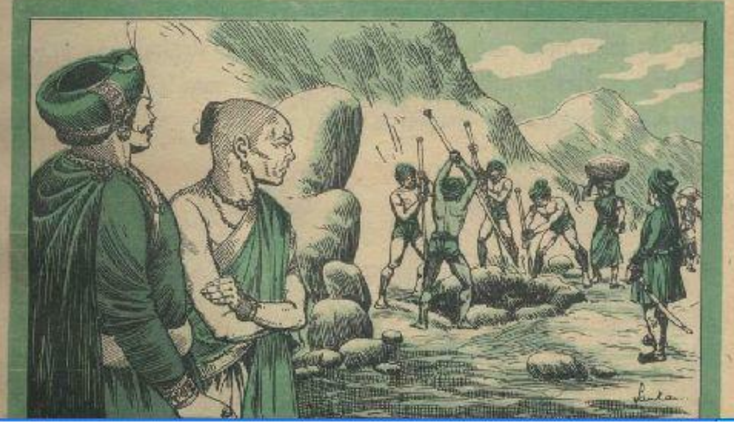
त्यावेळी तो एका डोंगरी वाटेने जात होता. त्याने दूर वर कोणी दिसत नाही, याची खात्री करून घेतली. तिथी वार पाहून घ्यायला हीच संधी बरोबर आहे असे मनाशी ठरवून त्याने पेटी एका मोठ्या शिळेवर ठेवली आणि किल्ली काढून पेटी उघडली. एका क्षणार्धांत उंदरांनी टुण्कन् उडी मारली व पापणी लवायच्या आत अदृश्य झाले. ब्राह्मणाचे उतारवय होते. म्हणून त्यांची आकृती देखील ब्राह्मणाला कळली नाही.

ब्राह्मणाच्या पोटात धस्स झाले. इतके पैसे देऊन विकत आणलेले तिथीवार हातचे निसटून गेल्याची गोष्ट राजाला सांगितली तर राजा काय म्हणेल? तरी राजाकडे जाऊन ब्राह्मणाने जे त्याला कळले व सांगता आले तसे प्रामाणिक पणे सर्व सांगितले. आणि म्हणाला—"महाराज! सर्व चूक माझी. वाण्याने तिथीवार बरोबर दिले आहेत की नाही, हे पाहण्यासाठी मी पेटी उघडली."

राजा म्हणाला—"खुळ्या ब्राह्मणा! पवल्याशा गोष्टीसाठी इतके घाबरून जाण्याचे कारणच काय? डोंगर खणून काढू आपण. पाहूं तर या कोठे जातात ते."

डोंगर खणून काढायचे मनाशी ठरवून ज्या जागी तिथीवार निसटून गेले होते तेथे त्या ब्राह्मणाबरोबर राजा स्वतः आला. मजूर लावून त्याने डोंगर खणायला सुरवात केली.

एक महिना झाला दोन महिने झाले. पुरे एक वर्षभर डोंगर खणण्याचे काम चालू होते. आणखी किती वर्षे लागतात हे कळायला मार्ग नव्हता. इतक्यात मंत्र्याचा निरोप घेऊन एक मनुष्य आला आणि म्हणाला—"महाराज! मंत्री महाशय मोठ्या संकटात सापडले आहेत. आपण आज्ञा द्याल तसे करण्यासाठी वाट पहात आहेत."

"पण कळू तर देशील की काय झाले ते." राजा त्याला म्हणाला.

"महाराज निघून गेले त्याच दिवशी महाराणीच्या मोठ्या दासीला एक विंचू चावला. विष चढू लागलेले पाहून मंत्र्याने तिचा पाय कापून टाकवला आणि विंचवाचा शोध सुरू केला. तो वाड्यात कोठे असेल तर इतरांना चावेल या भीतीने मंत्र्यांनी राजवाड्याला आग लावविली. आग विझत नाही हे पाहून मंत्र्यांनी पूर्वेकडच्या मोठ्या तलावाचे पाणी सरळ महालाकडे यावे म्हणून तलावाचा बांध फोडवला. त्यामुळे आग विझली. पण पूर्वेकडची सर्व शेते पाण्याच्या अभावी वाळून गेली आहेत. त्यांचे रक्षण कसे करावे हे मंत्रांना सुचत नाही. त्यासाठी आपली आज्ञा व्हावी म्हणून ते वाट पहात आहेत. त्यांना कोणची आज्ञा विचारावी हे कळेना. आपण जशी आज्ञा कराल तसे करायला ते तयार आहेत."

राजा थोडा वेळ विचार करीत राहाला. नंतर म्हणाला—"अरे एवढ्याशा गोष्टी साठी इतके घाबरण्याचे कारणच काय! पश्चिमे कडची शेते कापून त्यांचा पूर्वे कडच्या शेतावर मांडव घाला, म्हणावे. मग पाहतो शेते कशी वाळून जातात ती. जाऊन सांग मंत्र्याला, माझी आज्ञा आहे."

मंत्र्याने राजाज्ञेप्रमाणें केले. दोघे अकलेचे कांदे. परिणाम व्हायचा तोच झाले. राज्यभर पीक कोठेच निघाले नाही. राजवाडा जळून गेला होता. राणीची दासी लंगडी झाली होती. डोंगरी वाट बंद झाली. ब्राह्मणाचा उदरनिर्वाह मात्र निर्विघ्न-पणे दुसऱ्या राज्यात तिथी, वार नक्षत्र सांगून चालू होता.

कृष्णाचा सल्ला महर्षींना फार आवडला.

त्यांनी आनंदाने बरोबर आणलेले बदरी फळ कृष्णाला समर्पित केले व म्हणाले—"आम्ही एका अत्यावश्यक कामा-साठी आपल्याकडे आलो आहो. भूदेवीचा मुलगा नरकासुर हा राक्षसांचा नायक आहे. तो क्रूर व दुष्ट आहे. समुद्र आटविणे त्याला शक्य आहे. तो पृथ्वी हालवू शकतो. त्याच्या तापाने त्रिलोक कापत आहे. एकदा तो बदरी वनात शिरला व आमचे यज्ञयागादी ध्वंस करून आम्हांला म्हणाला की या पुढे यज्ञ न करता माझी आराधना करा. आम्ही त्याच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले तेव्हां त्याने आमची यज्ञकुंडे नष्ट केली व यज्ञ सामुग्री पायाखाली तुडविली. नंतर तो आमच्या सर्व स्त्रियांना बंदी करून घेऊन निघून गेला. या संकटातून आमचे रक्षण करण्यास तूच एक समर्थ आहेस म्हणून आम्ही तुझ्याकडे आपले गाऱ्हाणे घेऊन आलो आहो."

मुनींचे गाऱ्हाणे ऐकून कृष्णाला आश्चर्य वाटले. काही वेळ तो विचारमग्न होऊन बसला. तेव्हां मुनींना आश्चर्य वाटले व ते परस्परांची तोंडे पाहू लागले.

तेव्हां सात्यकी आदिक यादवांनी कृष्णाला ही जबाबदारी स्वतःवर घ्यावी

अशी विनंती केली. तेव्हां कृष्ण ऋषींना म्हणाला–"तुम्ही तसे काही घाबरण्याचे कारण नाही. त्याच्या दुष्ट पणाचे वर्णन ऐकून क्षणभर त्याची एवढी हिंमत कशी झाली, या गोष्टी बद्दल मी विचार करीत होतो, एवढेच. तुम्ही अगदी निश्चित रहा. आपापल्यां स्थानी जाऊन आपले यज्ञ कार्य आरंभ करा."

कृष्णाने दिलेले ते आश्वासन ऐकून मुनींना फार आनंद झाला. त्यांनी कृष्णाचे अभिनंदन करून त्याचे आभार मानले व निरोप घेऊन बद्रिकाश्रमाकडे निघाले.

मुनी निघून गेल्यावर देवेंद्र सर्व दिक्पालकांना बरोबर घेऊन द्वारकेला आला. कृष्णाने सामोरा होऊन त्याचे स्वागत केले. इंद्र सर्व यादवांना प्रेमाने भेटला. त्यानंतर सुधर्म सभेत सर्व एकत्र यथास्थानी बसले.

इंद्र कृष्णाचा हात हातात घेऊन म्हणाला–"मी कां आलो हे आता सांगतो."

"नरकासुर नांवाच्या दैत्य नायकाने ब्रह्मदेवाकडून वरप्राप्ती करून घेऊन स्वर्गावर स्वारी केली आणि सर्वांचा पराभव केला. आम्ही सर्व घरे दारे सोडून या मर्त्यलोकात पळून आलो आहो. आमच्या घरात शिरून त्याने ती लुटली. मोठमोठ्यांना असाध्य अशी अदितीची कुंडलें पण त्याने हिरावून नेली. मुनींचे आश्रम ध्वंस केले. दुष्टांचा संहार करण्याचे व्रत आपण घेतले आहे. कित्येक राक्षसांचा वध आपण केलात. म्हणून आपल्या आश्रयाला आम्ही धावून आलो आहो. त्या दुष्टाचा नाश करून देव व मुनी यांचे रक्षण करण्याचा भार आपण स्वतः वर घ्यावा. तरच या जगाचा उद्धार होईल. या गरूडाने आपले वाहन होण्याचे कबूल केले आहे. म्हणून आम्ही मुद्दाम त्याला बरोबर घेऊन आलो आहो."

इंद्राचे सर्व म्हणणे ऐकून घेऊन कृष्ण म्हणाला–"देवेन्द्रा! मी मुनींच्या तोंडी त्या दुष्ट राक्षसाच्या अत्याचारांचे वर्णन ऐकले आहे. तू आल्याने आता माझ्या निश्चयाला जास्त बळकटी आली आहे. चला, निघू या प्राग्जयोतिषपूराला." असें सांगून कृष्ण! उठून उभा राहला. त्याने आपले सुदर्शन चक्र आदि शस्त्रास्त्रे घेतली आणि सत्यभामेकडे बरोबर युद्धास चलण्यास निरोप पाठविला. दोघे गरुड वाहनावर बसून प्राग्ज्योतिषपुरी जाण्यासाठी सज्ज झाले. वडीलधाऱ्या यादवांनी त्यांना आशीर्वाद दिला. भाट व चारण यांनी कृष्ण सत्यभामेचा स्तोत्र पाठ केला. शंखनाद झाला. सर्व आकाश मार्गी निघाले.

कृष्णाला आकाशातूनच प्राग्ज्योतिष्पुर दिसले. त्यात कोणा मानवाला प्रवेश अशक्य होता. त्याचे रक्षण करण्यासाठी जी सैन्य व्यवस्था होती ती कृष्णाने आकाशातून पाहून घेतली. कृष्णाने इंद्राला तेथेच थांबायला सांगितले व स्वतः पुढे होऊन राक्षसांचा संहार सुरू केला.

मुरासुर कृष्णाशी युद्धाला पुढे आला. दोघांचे घोर युद्ध झाले. शेवटी कृष्णाने

एक अस्त्रप्रयोग करून त्याचे डोके उडविले. त्यानंतर निसुंद नावाचा राक्षस युद्धाला पुढे आला. त्याने सत्यभामेवर बाण सोडला. त्यामुळे तिच्या एका हाताला खोक पडली व रक्तप्रवाह सुरू झाला. ते पाहून कृष्णाला त्वेष चढला व त्याने शरवृष्टी करून त्याचे दोन्ही हात व डोके उडविले. त्यानंतर हयग्रीव, अघोरपाल, विरूपाक्ष, पंचजन वगैरे चौऱ्याऐंशी हजार राक्षसांना कृष्णाने ठार केले.

नगराच्या रक्षणार्थ जे द्वारपाल उभे होते त्या सर्वांचा संहार करून कृष्ण दरवाज्या-

जवळ येऊ लागला तेव्हां राक्षसांच्या एका सैन्याने त्याच्यावर हल्ला केला. कृष्णाने त्या सर्वांचा क्षणार्धांत नाश केला. इतक्यात स्वतः नरकासुर युद्धासाठी पुढे आला. युद्धासाठी एकट्या कृष्णाला सत्यभामेबरोबर आलेला पाहून तो म्हणाला–" मला नरकासुर म्हणतात. मी इंद्रादिक देवांचा पराभव करून त्रिलोकाला "त्राहि त्राहि" करून सोडले आहे. माझ्या समोर मोठमोठ्या शूर बहाद्दरांची डाळ शिजली नाही. मग तुझी काय बिशात? हा मोठा पक्षी तुला कोठे मिळाला आणि ही सुंदर स्त्री कोठून पळवून आणलीस? तुला ठार करून तिला आपली पट्टराणी करून घेतो. पाठ दाखवून पळून जाऊ नकोस. समोर उभा राहून युद्ध कर."

नरकासुराचे बोलणे ऐकून कृष्ण स्मित करून म्हणाला–" माझ्या विषयी तू ऐकले आहेस की नाही, हे नाही मला ठाऊक. माझे नाव वासुदेव आहे. हिचे नाव सत्यभामा आहे. ही माझी बायको. हा पक्षी दुसरा तिसरा कोणी सामान्या पक्षी नसून पक्षी जातीचा राजा स्वतः गरुड आहे. तो माझे वाहन होऊन आला आहे. मी तुझा वध करून जगताचे कल्याण करणार आहे."

नरकासुर हसून म्हणाला–" अस्सं! तूच का तो वासुदेव! बरेच दिवसापासून तुझ्याशी युद्धाची संधी मिळेल म्हणून मी वाट पहात होतो. तू आपली सर्व शक्ती पणाला लाव. पण आज माझ्या हातून तुला निसटून जाणे शक्य नाही, एवढे लक्षात ठेव." अशी वल्गना करून त्याने कृष्णाशी युद्धाला सुरवात केली. त्या दोघांचे परस्परांशी जे युद्ध झाले ते रामरावणांच्या युद्धाची आठवण करून देणारे होते. कृष्ण जखमी स्थितीत बेशुद्ध होऊन पडला.

कृष्णाला बेशुद्ध होऊन पडलेला पाहून सत्यभामा थोडी देखील घाबरली नाही. कृष्णाच्या कपाळाला बाण लागला होता तो काढून तिने जखमेवर घट्ट हात धरून ठेवला म्हणून रक्त प्रवाह थांबला. नंतर तिने त्याच्या कपाळाला पट्टी बांधली. गरुडाने पंख फडफडवून वारा घातला. त्यामुळे कृष्णाला थोडे बरे वाटले. शुद्धीवर आल्यावर कृष्ण सत्यभामेकडे पाहून म्हणाला– "मला थोडे दमल्यासारखे वाटत आहे. तू युद्ध चालू ठेव." सत्यभामेने लगेच कृष्णाचे धनुष्य घेतले व भाता काढून आपल्या खांद्याला अडकवला.

तिने नरकासुरावर शरवृष्टी सुरू केली तेव्हां नरकासुराला राग आला. म्हणाला– "माझ्यासमोर युद्ध करण्याची तयारी नाही म्हणून भागुबाई सारखा कृष्ण पळून गेला आहे आणि बायकोला पुढे केले आहे." असे म्हणून त्याने सत्यभामेवर बाणांचा पाऊस पाडायला सुरवात केली. बाण सत्यभामेच्या सर्व अंगात एका मागून एक शिरत होते. परंतु त्या सर्वांची फिकीर

न करता सत्यभामेने नरकासुराचा झेंडा तोडला. त्याच्या रथाचे घोडे व सारथी एका मागून एक ठार केले. त्याने हातात बाण घेतला की सत्यभामा नेमका तोच बाण धनुष्यावर ठेवण्यापूर्वी तोडीत होती. अशा तऱ्हेने तिने नरकासुराला निराश व असहाय करून सोडले.

सत्यभामेचा तो शौर्य व पराक्रम पाहून कृष्णाने तिला प्रेमालिंगन देऊन तिचे अभिनंदन केले. तिच्या कपाळावरचा घाम पुसून तो तिला म्हणाला–" सत्यभामे! पुरे कर आता, तू दमली आहेस." असे

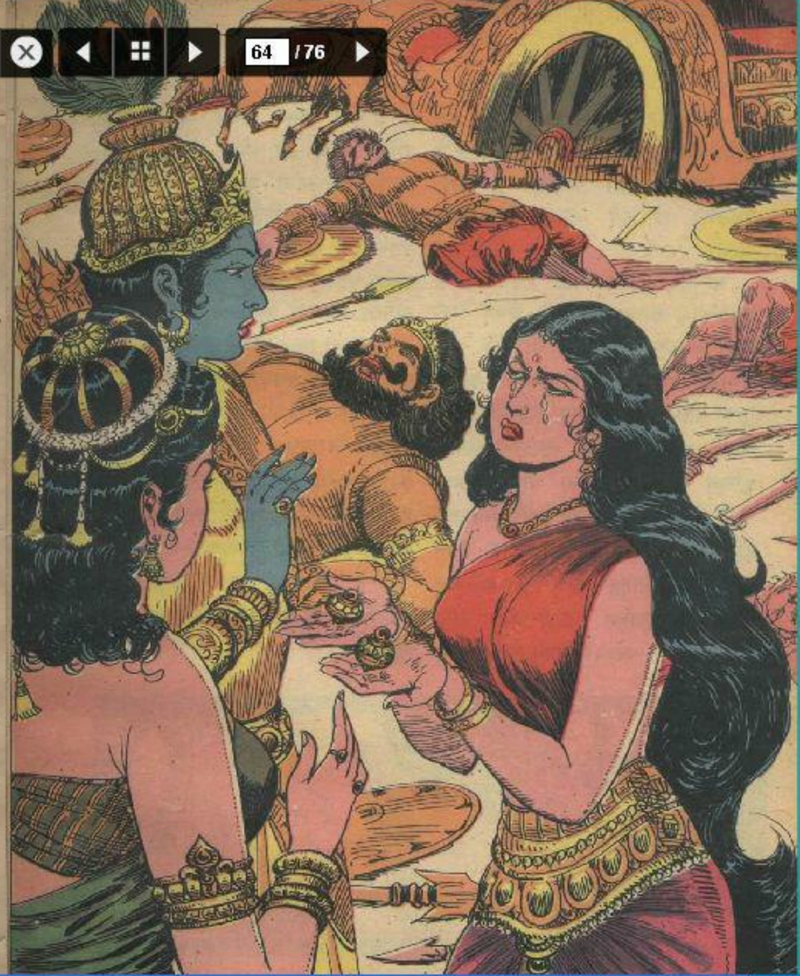
सांगून आपल्या गळ्यातला कंठहार त्याने तिच्या गळ्यात घातला.

तो कंठहार आपल्याला मिळावा म्हणून रुक्मिणी व सत्यभामा दोघीत चढाओढ चालू होती. परंतु सत्यभामेला तो आज सहजी मिळाला.

कृष्णाने सत्यभामेच्या हातातून धनुष्य बाण घेऊन पुन्हा युद्ध सुरू केले. मध्यंतरी जो थोडा अवधी मिळाला त्या वेळात नरकासुर दुसऱ्या रथात चढला व कृष्ण, सत्यभामा व त्यांचा रथ यांवर बाण सोडू लागला. परंतु कृष्णाने त्याचा नवा रथ, घोडे व सारथी सर्वांना एकामागून एक नष्ट केले. तेव्हां नरकासुराने गदा घेऊन युद्ध करू लागला. त्याने कृष्णावर गदा फेकली. पण कृष्णाने मध्येच ती तोडून टाकली. नरकासुराने कृष्णावर दुसरी अस्त्रे एकामागून एक टाकली व झाडे उपटून फेकू लागला.

शेवटी कृष्णाने सुदर्शन चक्राचा प्रयोग केला. ते लागताच नरकासुराचे दोन उभे तुकडे होऊन जमिनीवर आदळले. त्याच्या मृत्यूमुळे पृथ्वीवर चालू असलेला त्याचा अत्याचार थांबला. भूदेवीने प्रगट होऊन आपल्या मुलाला मांडीवर घेतले व शोक करू लागली. नंतर नरकासुराच्या कानांतली रत्नकुंडले काढून घेऊन ती कृष्णाजवळ आली व हात जोडून म्हणाली–"तूच मला हा पुत्र दिलास व तूच याला काट्यासारखा उचलून फेकून दिलास. ही इंद्राकडून हरण करून आणलेली रत्नकुंडले आहेत. तू ही घे. नरकासुराच्या मुलाला अभयदान दे."

कृष्णाने ते कबूल केले. भूदेवी अंतर्धान पावली. कृष्णाने नरकासुराची अंत्यविधी उरकून त्याचा मुलगा भगदत्त याला नरकासुराच्या सिंहासनावर बसविले.

Fullscreen 127 66 / 76

नरकासुराच्या राजधानीत अलोट धन होते. दिक्पालकांना हरण करून त्याने ते सर्व मिळविले होते. नरकासुराच्या अधिकाऱ्यांनी ते सर्व आणून कृष्णासमोर ओतले.

मणिशैल नजीक सोळा हजार एकशे देवकन्यांना नरकासुराने बंदी करून ठेवले होते. श्रीकृष्ण सत्यभामेबरोबर तेथे गेला. कृष्णाला पाहून त्या म्हणाल्या—"नरकासुराने आम्हा देवकन्यांना कैद केले होते. आमचे दुःख ओळखून नारदाने आमचे सांत्वन करून आम्हांला धीर धरायला सांगितले होते. त्याने असे देखील सांगितले होते की स्वतः विष्णु अवतार घेऊन नरकासुराच्या हातून तुमचे रक्षण करील व तुमचे वरण करील. आम्ही तीच आशा मनात बाळगून आजवर जिवंत होतो."

कृष्णाने स्मित करून त्या सर्वांकडे पाहिले आणि त्या सर्वांना घेऊन जाण्यासाठी पालख्यांची व्यवस्था केली. नंतर कृष्णाने सर्व मणिशैल फिरून पाहिला. त्याचे एक शिखर वृक्ष व पक्षी या सकट उपटून गरुडाच्या पाठीवर ठेवले आणि सत्यभामेसह गरुडावर बसून इंद्रपुरीला निघाला. तेथे त्याच्या स्वागतासाठी शची व इंद्र हजर होते. कृष्णाने बरोबर आणलेली रत्नकुंडले इंद्राला परत दिली. कृष्णाने सत्यभामेच्या मदतीने नरकासुराचा वध केला होता. म्हणून शचीने सत्यभामेची वाखाणणी केली व म्हणाली—"मी तुला आवडेल अशी कोणती वस्तू माझी आठवण म्हणून देऊं?"

"मला कोणत्या गोष्टीची उणीव आहे? मला फक्त तुझे प्रेम हवे आहे." सत्यभामा म्हणाली.

अरण्यपुराण

[२३]

आता मौवलीला माकडांची भीती वाटत नाहीशी झाली. मौवली त्या पडक्या नगराकडे गेला असता माकडाचा कळप रानात कोठे तरी गेला होता. ते पडके नगर पूर्ण पणे निर्जन वाटत होते.

काबा पडक्या महालाच्या अंतःपुराकडे सरपटत गेला व त्याच्या मधोमध असलेल्या जिन्याच्या पायऱ्यावरून सरकत खाली जाऊ लागला. पायऱ्या पण मोडक्याच होत्या.

"आम्ही सर्व एक आहो निराळे नाही." मौवली सापांच्या भाषेत बोलला त्याला रांगतच जावे लागले. जिन्याच्या शेवटी नागमोडी वाट होती. पुढे गेल्यावर दगडाच्या भिंती तून एक मोठे मूळ बाहेर आल्यासारखे दिसले. एका चिंचोळ्या भोकातून शिरून दोघे एक खोलीत शिरले. ती खोली पाहून त्यांना आश्चर्य ती खोली म्हणजे एक मोठे दालन होते. छपरांतून शिरून झाडाची मुळे खाली लोंबत होती.

"ही गुहा रोज यायला जायला थोडी कठीण वाटते. येथे आपल्याला काय काय पहायचे आहे?" मौवलीने विचारले.

"मी आहे ना आत?" आंतून एक आवाज ऐकू आला. एका पांढरी वस्तू हलत असलेली मौवलीला दिसली. मौवलीने आयुष्यभरात तसा साप कधी पाहिला नव्हता. तो जवळ जवळ आठफूट लांब असेल. काळोखांत राहल्याकारणाने जुन्या दातासारखा थोडा तांबूस पिवळट दिसत होता. त्याच्या उघड्या फणावर दहाचा

शेवटचें मलपृष्ठ

आंकडा मळकट पिवळ्या रंगाचा दिसत होता. त्याचे डोळे लकाकत होते. तो दिसायला सुंदर व आकर्षक पण होता.

"शिकार करायची आहे." मौवली म्हणाला. तो कट्यार नेहमी आपल्या कमरेला खोचून ठेवीत असे. शिष्टतापूर्ण वागणे व बोलणे तो पार विसरून गेला होता.

पांढरा फण असलेला साप मौवलीला उत्तर न देता म्हणाला—"कसं काय वाटले हे गावं? शंभर हत्ती, वीस हजार घोडे व असंख्य पशूंनी भरलेले हे महानगर कसे काय वाटलं? वीस राजे मांडलिक आहेत या महाराजांचे. त्यांच्या लढायांची रणवाद्ये व शिंगे ऐकून एक युग लोटले."

"वर अरण्य काय ते दिसते आहे. तू हे सर्व काय म्हणतो स आहे? मी फक्त गजराजाला व त्याच्या मुलांना ओळखतो. एका गांवच्या सर्व घोड्यांना वाघा.े ठार केले. पण राजा कोण, अन् ही काय भानगड आहे?" मौवलीने विचारले.

"जंगलाच्या मध्य भागी राजाने पाहरे-करी नेमून ज्या बुरजांच्या रक्षणाची व्यवस्था केली होती ते राजधानीचे दिंडी दरवाजे. माझ्या वडिलांचे वडील अंड्यातून बाहेर येण्यापूर्वी बांधलेली राजधानी आहे ती. माझ्या मुलांची मुले माझ्या सारखी पांढरी व फिकी पडे पर्यंत ते नगर राहणार. याग सूर्याचा मुलगा विजय, त्याचा मुलगा चंद्रबीज, त्याचा मुलगा सलोंधी याने बाप्पा रावळ याच्या काळात हे नगर वसवले. तुम्ही कोणाचे पशू, स्पष्ट सांगा!" पांढऱ्या फणाने विचारले.

मौवली काबाकडे वळून म्हणाला—"तो काय विचारतो आहे, हे मला मुळीच कळले नाही."

"मला वाटते, तो फार म्हातारा आहे." काबा मौवलीला म्हणाला आणि पांढऱ्या फणवाल्याकडे वळून म्हणाला—"नागवंशाचे पितामह! या प्रदेशात आमच्या आठवणीत जंगलच जंगल आहे."

"तर मग माझ्या समोर बसलेला मनुष्य कोण? याला राजाचे नाव माहीत नाही. हा कोणाला भीत पण नाही. सापांची भाषा बोलतो. एक कट्यार बाळगतो. कोण आहे हा कोणी विचित्र प्राणी दिसतो आहे. याचे चरित्र मला ऐकावयाचे आहे." पांढरा फण वाला नाग म्हणाला.

त्या प्रश्नाचे उत्तर देत मौवली म्हणाला—"मला मौवली म्हणतात. मी रानातच राहातो. लांडगे माझे नातेवाईक आहेत. हा काबा माझा भाऊ आहे. नाग पितामह! पण तुम्ही कोण?"

"मी राजाच्या खजिन्याचा रक्षक नाग आहे. ज्या वेळी माझे अंग काळे होते त्या काळात करुण राजाने हे छप्पर बनविले. चोरी करणाऱ्याला मृत्यदंड देण्यासाठी माझी नेमणूक करून राजाने ही व्यवस्था केली होती. त्यानंतर दगडी दरवाजा पण खजिन्याचा तयार करण्यात आला. तेव्हां ब्राह्मणांनी मंत्र पाठ केला होता." पांढरा फणवाला म्हणाला.

मौवली विचार करू लागला. म्हणजे मात धोका आहे. मनुष्यांच्या वस्तीत राहतांना एका ब्राह्मणाच्या कामाची मला चांगली कल्पना आहे.

पांढरा फणवाला बोलत होता—"मी आल्यानंतर पांच वेळा ही मोठी शिळा उचलून आत ठेवा पोचविण्यात आला. इतका मोठा ठेवा आणखी कोठे नाही. सर्वात शेवटी ही शिळा उचलली त्याला फार फार काळ लोटला. कदाचित मी राजधातीला ओळखू शकणार नाही."

"आता ते नगर राहिलेच नाही. वर डोके करून पहा. दगडात शिरलेली मुळे. ही झाडांची मुळें आहेत. माणसे व झाडे एकत्र वाढत नसतात." काबाने अंगाचा भडका उडून जाईल असे उत्तर दिले.

पांढरा फणवाला म्हणाला—"दोन तीन वेळा मनुष्यांनी येथे आंत शिरण्याचा यत्न करून पाहिला. काळोखांत सरकत त्यांच्या जवळ पोचे पर्यंत ते काही बोलले नाहीत. त्यानंतर थोडा वेळ त्यांची बडबड चालू होती. तुम्ही सर्व खोटे बोलता आहा. एक मनुष्य व एक सर्प जातीचा प्राणी दोघे मला सांगता आहा की माझे नगर आता नाही आणि मी त्याच्या रक्षणाचे कार्य करण्याची गरज नाही! मी त्यावर विश्वास करीन असे वाटले होय तुम्हांला? ब्राह्मण मंत्रपाठ करून मला दूध पाजीपर्यंत मी राजाच्या खजिन्याचे रक्षण करणार. नगर ओसाड झाले! ही झाडांची मुळे आहेत म्हणता? वांकून या रत्नांना जरा हात लावून तर पहा. यांच्याहून जास्त मूल्यवान रत्ने जगात कोठे नाहीत. सांपाची जीभ असलेल्या माणसा! तू आल्या वाटेने सुखरूप परत गेलास तर लहानलहान राजे तुझे गुलाम व्हायला तयार होतील."

"तुम्ही चुकत आहां नाग पितामह! घेऊन जायला येथे आहे काय? मला तरी दिसत नाही." मौवली म्हणाला.

"सूर्य व चंद्र दोघांना साक्षी ठेवून तीन कोटी देवांसमक्ष मी सांगतो, या मुलाला त्याचा काळ बोलावीत आहे. पहा, तुझ्या पापण्या लवण्यापूर्वी मी तुला एक वस्तू दाखवितो." पांढरा फणवाला म्हणाला.

७७. अंगर्स दुर्ग

हा किल्ला अंगर्स (फ्रांस) नजीक नवव्या लुई राजाने बांधला. याला सेण्ट लुई म्हणतात. (१३ वी शताब्दी) या किल्ल्याला १७ बुरूज आहेत. हा गगन चुंबी दुर्ग नष्ट करण्यासाठी तिसऱ्या हेनरीने हुकूम सोडला होता. परंतु अंगर्सच्या गव्हर्नराने थोडी सावधगिरी दाखविल्याने या दुर्गाचे रक्षण होऊं शकले.

